

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJIJBAGÁDUS

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN

JULEVSÁBMÁJ: LILLY VITSÁK

VÁRIJN 1

TIEBMÁGIRJJE 1.-2. KLÁSSAJ

JULEVSÁMEGIELLAJ

ČálliidLágádus

INNHold

ÁVDDÁBÁGO	4
1. MÁHTUDAKULME, ÁRVUSTALLAT BARGADAHTTIJN JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ.....	5
2. GÁVVÁ SISANOS, BARGGOVUOGIJS JA OAHPPAMNÆVOJS	7
3. STRUKTUVRRRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOV... JA MAŇŇEBARGOV JUOHKET.....	8
4. BIELES-BÆLLÁJ-BAGÁDUS	11
s. 3-4: Ávddábahko ja oahppoulme	11
s. 5: Váren	11
s. 6: Dájt galga oahppat:	12
s. 7: Alfabehtta	13
s. 8: 1. Alfabehtta, 2. Bokstáva	15
s. 9: 3. Muv vuossan, ...	16
Lávlla: <i>Ávvo le mielan</i>	16
s. 10: 4. Læjrrasajen	18
s. 11: 5. Mijá læjrrasadje.....	19
s. 12: 6. Dállá.....	20
s. 13: 7. Dállit	20
s. 14: Juhtusa váren.....	21
s. 15: 8. Makkir juhtusa árru váren?	23
s. 16: 9. Juhtusa váren.....	24
s. 17: 10. Makkir judos?.....	24
s. 18: 11. Makkir juhtusa li tjiegaduvvam dánna?.....	24
s. 19: Lávllaga ja gáritjisá:	25
<i>Rievsaga, Gietjav tjáppa, tjáhppis tsitsátja</i>	25
s. 20: Látte váren	25
s. 21: 12. Látte váren.....	26
s. 22: 13. Luonndonammadusá	27
14. Sáme bájkkenamá	27
s. 23: 15. Tállá	28
s. 24: 17. Galla	29
s. 26: Bájno	29
s. 27: 18. Bájno	31
s. 28: 19. Guldala ja bájnni.....	31
s. 29: Álggoskávlán	32
s. 30: 20. Váren	32
s. 31: 21. Makkár bágojt gulá?	33
s. 32: 22. Subtsasta ma li gávån.....	33
s. 32: 23. Oahppe álggoskávlán.....	33

5. ÅLGGOBARGGO JA GIELLADÁJMA.....	35
Låvdagoaden.....	35
Dállit.....	36
Læjrrasajen.....	37
Vuossan.....	38
Luonddubálggis.....	38
Biebmo.....	40
Lávllaga ja stága.....	41
Sáme bájkkenamá.....	44
Sjuohppit.....	45
Sjatto.....	45

Ávddábágo

Áhpadiddjijbagádusán *Várijn, vákkijn ja vuonajn* girrijda li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girjjáj, ja akta dábálasj oasse mij la aktisasj divnajda. Áhpadiddjijbagádusán juohkka girjen vuosedin álgon máhtudakmihtojt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gá galga árvustallat oahppijt bargadahttijn.

Máj oajvvadin aj dán dábálasj oasev lågå, danen gá danna li ávkálasj diedo struktuvras, progresjåvnås ja sieradimes. Máj lin aj tjielggim pedagåvgålasj vuodoájádusájt oahppijgirrijda *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, ja gáktu sisadno ja barggovuoge VVV:an állidi duov dáv oasev Máhttolåpptimis 2020.

letján sihtin nammadit jut dutke UiT Vuona arktalasj universitieh-tas viek berustin VVV:as dutkamprosjevta rijkajgasskasasj åtså-dimprosjevta ICE baktu - Indigenous citizenship and education (Álggoálmuk, guojmmeviesátvuolta ja åhpodus) jagen 2019. Sijá blåggån máhtá låhkåt gá giehttu ja árvustalli oahppogirrijt: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmmaívággi/Mann dalen, snjilltjamáno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, árvustallat bargadahttijn ja fágajgasskasasj tiemá

Oahppijn 1. ja 2. klássan gejn la sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 2, li máhtudakmihto 2. dáse milta. Sidjij gulluji dá máhtudakmihto ja aktelasj árvustallam:

SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKULME 2. JAHKEDÁSE MANJELA</p> <p>Áhpadusá ulmme I oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkkojt ietjas árggabiejve ja lahkabirrasa birra • ságastallat gáváj, tevstaj ja birrasa birra • subtsastit ietjas ja lahkabirrasa birra • gulldalit ja stáhkát ávddánbuktemvuogij dagu juojga, lávllaga, rálla, spela ja sámé • subtsasa • stáhkát ja sjuggelit barggat giellajienaj, stávvalij, giellaelementaj ja ritmaj • gæhttjaladdat láhkát ja tjállet oahpes bágojt ja moalgedimijt ja álkkes gárgadisájt
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávdánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali ja bessi vuosedit sij dádjadi • bessi gielajn stáhkát • adni bágojt ja moallánahkkojt vaj sijájt dádjat oahpes guládallamdilijn <p>Áhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj málsudahkesbarggamvuogij baktu gánná oahppe bessi labudallat, ietjas dábdudagájt adnet, átsádit ja imájdallat, ja sjuggelit barggat • galggi bessat gæhttjaladdat • ságastallat oahppij sijáj ávddánimes fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav subtsastit gáktu ietja vuojnni majt máhtti, ja majt buorebut máhtti gá ávdebut • bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit áhpadusáv nav vaj oahppe máhtti bagádusáj milta oahppat sámástit

Jus li oahppe 1. ja 2. klássan gudi «gahppadi» sámegieláhpádibmáj skávllájage birán, de gullu sidjij sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 3. Sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 3, vuojnnet la aj máhttelisvuolta dajda oahppijda gesi bohtá ávkken, oadtju ienep ájgev sámegielav oahppat (lågá lagábu tjelggidusáv dábálasj oasen áhpadiddjebagádusás 28-29 bielen).

Sámegielan 3 ælla máhtudakmihto tjanádum mierredum jahkedássáj, valla farra juogedum genga dássáj, dásen 1-3 madi vuodoskávlláv tjadádi. Danen ij la luondulasj válldet manen máhtudakmihtojt 1. ja 2. jahkedáses sámegielan nubbenigiellan, sámegiella 3 *Várijn 1, Vákkijn 1 ja Vuonajn 1* girijida. Munnu mielas la állu buoremus gæhttjalit jáksát sámegiella 2 ulmijt, valla sæmme bále liehket diedulattja gá árvvedin oahppe e ájn dáhku jávsá.

VVV la dâmu dagádum vaj barggap sæmmi máhtudakmihtoj sihke *Váriin 1*, *Vákkijn 1* ja *Vuonajn 1*, valla sisadno I moatte-lágásj ja barggamvuoge målssu. Oahppe oadtju aj máhttelis-vuodav válljit duov dáv gássjelisvuodav girjes girjjáj.

Mij la juo nammadum 7. kapihttalín dábálasj oasen áhpadiddje-bagádusán, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:aj. Danen sihtin vuollelin vuosedit gáváv gáktu *Váriin 1* máhttá liehket vuodon gá barggap divnajn gálmájn fágajgasskasasj tiemájn LK20:n.

Váriin 1 ja Váriin 2	MAJT	GÁKTU
Álmmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme	a) vádtset luondon b) vuossa, biktasa ja dárbbaga c) vuododárbo d) bierggit luondon e) oahpástuvvat luondon f) sosiálalasj tjehpudagá g) identitiehtav nannit ja aktisasjuoda dábdo	a) oassálasstet læjrraskávlán/manojn b) vuossav guoddet, várajda válldet ietjas dárbbagijt, adnet buorre biktasijt ja dárbbagijt c) ságastit man ájnasa biebmó li, oadtjot oadet ja rájnas-vuohhta manoj nanna, oassálasstet álggoscávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigáhttet álggon d) oahppat dáláv tsahkkidit ja gæhttalit vaj dálá ij játta, máhttet allasis biebmójt basset, liehket várrogis ja ij vaháguvvat, oahppat biebmójs majt luondon gávnnap: muorje, sjatto ja návde e) sáme bájkkenamá ja luonndonammadusá li viehken vaj diedá gánná la, kártav oahppat f) aktisattjat barggat nuppij duon dán aktijvuodan, gá la álggon ja klássalanján, nannit gasskavuodav nuppij oahppij ja áhpadiddij duon dán dájma baktu, giehtadallat persávná-lasj ja praktihkalasj hásstalusájt ja dábdojt, gatjádít viehke g) duosstat sámástít duon dán aktijvuodan: lávllot, stáhkát, láhkát, ságastallat, dramatiserit, gatjádallat, tjállet, oahppat muhtem bájkálasj bájkkenamájt, duov dáv juogosbargov tjadádít álggon ja sinna
Demokratija ja guojmmeviesátvuohhta	a) sáme giela ja giellasuorge b) gájkásij riektá c) vuodoæládus d) mierredimoassálasstem ja ávdásvástádus	a) oahpástuvvat giellavalljudagájn sáme guovlojn bájkkenamájt ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegiela tevstaj ja dahkamusájt baktu b) oahppat gájkásij riektájn ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon, oahppat dállimnjuolgadusájt c) oahppat slihturij namájt ja ságastit gáktu bándura barggi d) stáhkát ja dádjadit álkkes njuolgadusájt aktandájman (samspill), gárvedit manojt ja dájmajt, oassálasstet dájmajn majt iehtjáda li gárvedam, válldet ávdásvástádusáv juohkuis, vieledit njuolgadusájt ja iehtjádij vuojnojt álggon ja sinna
Guoddelis ávdánibme	a) birásdiedulasj b) biebmó lahkuis ja ietjá luonndoressursa c) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka	a) rutsijt tjoagget, læjrrasajev rádjat, ij goadet bátsidisájt b) muorjjit, guollit, oassálasstet álkkes biebmó russtímij bájkálasj álggoábnnasijjs c) oahppat muhtem várre juhtusij, láttij ja sjattoj namájt, ságastit luonndovalljudagás ja gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

2. Gávva sisanos, barggovuogijs ja oahppamnævojs

Ulme ja oase tiemájs	Oahppamulme: <ul style="list-style-type: none"> Máhttet subtsastit ma læjrrasajen gávnnuji Máhttet subtsastit ma li vuossan Máhttet bágojt majt dárbahip gá galggap dállit Máhttet nammadit binnemusát guokta látte ja guokta juhtusa váren Máhttet sámegiel bágojt: <i>lådde, slidor/judos, sjaddo, gárdde, dállåsadje</i> Máhttet muhtem sáme luonndonammadusájt Máhttet muhtem sáme bájkkenamájt Máhttet lávllagijt <i>Biernna oadá</i> 	Oase tiemájs: <ul style="list-style-type: none"> Alfabehta Báikenamat Dállit Juhtusa Læjrrasajen Bájno Vuossan Tálla Látte Luonndonammadusát 	Giellaoahppo: <ul style="list-style-type: none"> Alfabiehta ja sáme giellajiena
Barggo-vuoge	Låhkát: <ul style="list-style-type: none"> bokstáva bágo gárgadisá bájkkenamá 	Tjuorggat/Bájnnet: <ul style="list-style-type: none"> tjuorggat tiebmáj tjuorggat ja bájnnet bagádusáj milta biedjat sátsov bágos gávva biedjat sátsov dárogiel bágos sámegiel báhkuj bájnnet gávva bagádusáj milta 	Gulldalit ja ságastit: <ul style="list-style-type: none"> gatjádallat álkkes gatjálvisájt vásstedit álkkes gatjálvisájt subtsastit gulldalit jieddnáslåhkåmav
	Tjållet: <ul style="list-style-type: none"> bokstáva bágo gávva gárgadisá gávva bájkkenamá 	Lávllaga ja gáritjisá: <ul style="list-style-type: none"> <i>Alfabiehttalávlla</i> <i>Alek láttåsj</i> <i>Bæ, bæ, lippatjam</i> <i>Biernna oadá</i> <i>Ge muv gápten</i> <i>Miehttse juhtusa</i> <i>Meahccemátki</i> <i>Ols Biera šibihat</i> <i>Vázzit meahccái</i> 	Ståga ja praktihkalasj dahkamusá skåvlån: <ul style="list-style-type: none"> biebmojt russtit dahkat vuosådusåv sjattojs, siejneavijsav, låddegatsunav båhkooahppamkårtå/memory bræhtaspela ja bingo dråmåtiserit oassålasstet ståhkamlåvllagijda muorav såddjit
	Oajvvaduså praktihkalasj dahkamusåjda/ålggobargojda ålggoscåvlån: <ul style="list-style-type: none"> lejrav dahkav ja dállit biebmojt russtit luonndobålges sjuohppit muorjijt ståhkamdåjma, låvllaga ja dråmá sjattojt tjoahkkit 		

Duodde oahppam-nævo	Dábálasj tjuovvusa: Bagadusat Bagádusá Báhkolissta: Dájma váren Báhkolissta: Læjrrasadje bargo ja dájma váren Báhkolissta: Kulturhistávrrá váren Báhkolissta: Málestit Subtsas: <i>Dállit</i> Vástáduskártá riekta-vaj-boassto-t-dahkamusá Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu barggat báhkooahppamkártá Bagádus labyrinntaspelajda Bagádus ságastallamkártájda Bagádus gárgadisbudáldusájda Tjuovos Váriin 1: 1: Bájnni gáváv 1 2: Bájnni gáváv 2 3: Bájnni slihturijt/juhtusijt 1 4: Bájnni slihturijt/juhtusijt 2 5: Gærddádimdahkamus 6: Oajvvadus luonndobálggáj (natursti) 7: Vástádusárkka luonndobálggáj 8: Budáldusboallo	Báhkooahppamkártá: Juhtusa váren 1, gáváv-gáváv Juhtusa váren 1, gáváv-tæksta Læjrrasadje váren 1, gáváv-gáváv Læjrrasadje váren 1, gáváv-tæksta Vuossan 1, gáváv-gáváv (<i>Váriin 1</i>) Vuossan 1, gáváv-tæksta (<i>Váriin 1-2</i>) Lätte váren 1, gáváv-gáváv Lätte váren 1, gáváv-tæksta Bingo: Juhtusa ja lätte váren 1 Álggokávllá váren 1 Álggokávllá váren 1-2, álggobingo Bræhttaspele: Juhtusa ja lätte váren 1 Álggokávllá váren 1 Gárgadisbudáldusá: Bájno 1 Álggokávllá váren 1 Tsibrunkártá: Bájno 1 Tálla 1 Lätte váren 1 Álggokávllá váren 1	Báhkobáññkakártá: Juhtusa váren 1-2 Lätte váren 1-2 Álggokávllá váren 1 Plánsja: Álfabiehtta Juhtusa Dállit Juhtusa váren Bájno Viste ja sebmula Lávdogoaden árrot Lávdogoaden Giedjega ja dagjasa Tálla 0-10 Tálla 11-20 Tálla 10, 20 ... 100 Lätte váren Álggokávllán
----------------------------	--	--	---

3. Struktuvrra: ávddåbargov, álggobargov ja maññebargov juohket

Dán dábálasj oasen áhpadiddijbagádusán (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon álggokávllán. Dánna sihtap tjalmostit dajt gálmma ásiht gánná áhpadisnævo li hiebadum vissa tiemájda ja áldardássáj, diedon ávddåbarggo, álggobarggo ja maññebarggo, ja sierraláhkáj bagádallat dijáv gudi galggabihtit barggat *Váriin 1* girijjn. Mij sihtap vas dættodit, divna dá gávda li ájnnasa gá ájádala tjiegnalisáhpadimev.

ÁVDDÅBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaáhpadimes luondon, de la ávddåbarggo ájnas skávllán. Båktet duogásjmáhtudagáv la buorre álggo. Buorre l aj oahppiit huomahahttet majt galggi oahppat. Átsådallam lip dát máhtá viehkedit sijáv mávtástuhttet áhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallánagájt buorebut. Buorre ávddåbarggo vaddá vuodov vijdábut oahppat.

>>>

Vuojnnepe gálmma tíjma klássaladnjadájma li binnemus majt gájbbedit ávddábargos, valla dárbbbo l ájn ienep tíjmaj. Tíjma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttíji oadtjot vuodjodit áhpadimev tíjmaj gaskav, ja ávot aj síjdajn barggat.

Vuostasj bieles *Váriin 1* girjen la gárvedibme álggoscávláj. Válljim lip ij «mierkkit» vissa bielijt oahppijgirjen ávddábarggij, danen gá álggoscávláj tjadáduvvá duon dán láhkáj sámij guovlojn: Muh-tem skávláj la álggoscávláj degu miján, ietjá skávláj barggi aktan giellalávvgomij/giellaæjvvalimij, ja iehtjádijn li moadda oanep álggoscávláj, lahkke- jali állesbiejvijt, álles skávlájagev.

Gá mij Olmmaivákke skávláj lip mierredam tjadádit álggoscávláj valla gá skávláj álggá, de ij la miján nav assto ávddábarggij: Ep boade guhkebu gá 7. bælláj ávddáj gá galggap klássalanjáv sirddet álgus. Állu buoremus la guhkebu barggat jus hiehpá. Máhttelis la, jus ehpit ávvánis galga álggoscávláj moadda bieje, valla farra smáv ekskursjávna, de máhttebihtit barggat duojna dájna tiemáj *Váriin 1* girjen nav gáktu didij hiehpá, ja praktihkalasj dájmaj barggat álggoscávláj dahkamusáj gaskav.

ÁLGGOBARGGO

Álggobarggij mijnnip praktihkalasj dahkamusáj ja gielladájmajt álggoscávláj.

5. kapihttalín dán bagádusán gávna oajvvadusáj dájmajda ma hiehpá *Váriin 1* ja *Váriin 2* girjijda. Dán gávna aj oajvvadusáj gáktu máhtá gárvedit ja tjadádit dájt dájmajt vaj buoremus láhkáj máhtá ávkkít gielav álggoscávláj. Vállám lip manen buojkulisáj bágosj ja moallánagájs ma máhtti boahet ávkken.

Mujte váldet kamerav fáron ja juohket ávdásvásstádusáv gávvi- tjit divna dájmajt, danen gá ietjat gávva aj máhtti liehket ájnnasa manebargos.

MANNEBARGGO

Mannebarggij mijnnip dav bargov majt oahppe skávláj dahki álggodájmaj manjela. Mannebarggo l duola dagu organiserit ja systematiserit vásádusáj ja átsádallamijt majt oahppe li luondon barggam, ja hárijidallat bágosj ja moallánagájt majt li gullam. Sæmmiláhkáj gá ájggeadno ávddábarggij tjanáduvvá álggoscávláj rammefaktávra, de la ájggeadno aj mannebarggij sæmmi. Vájku makkár rammefaktávra, de la *Váriin 1* dagádum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemáj ma li ávddánbuvtedum álgon. Makkár dásen galggi duo dá dahkamusá tjoavdeduvvat, mierreda dán gut la áhpadiddje. Ælla sierra bieles «mierkkidum» mannebarggij.

>>>

Diedon dâhkki aj barggat tevstaj ja dahkamusáj girjen juska ehpit la læhkám ålggokåvlån, jali barggam divna tiemáj sámegiellaj ålggon. Diedon de vierttibihtit snivva barggat duoj dáj oasseásij, danen gâ oahppijn ælla nav moadda referánsatjoakke majt lidjin ietján adnám jus lidjin oadtjot gielav praktihkalattjat.

Dav juohkkahasj dádjat, gâ oahppe li barggam tiemájn ávddåbargon jali madi li ålggon barggam, de giehpebut dádjadi maŋgebargon. Álkkep dádjadit dav mij la oahpes, ja manná ruvábut ienni gâ dat mij la ådå ja gássjel.

Divna tijmajt maŋgebarggug ij dâhkki biedjat avta jali guovte bæjvváj, danen gâ oahppe dárbahti ájgev gárvedit tijmajt gaskav, ja diedon aj sijdan barggat vaj oahppi buoremus láhkáj. Máhttelis la lahkke jali ålles biejev maŋgebarggug ålggokåvllåbiejvij/tiebmbiejvij maŋgela, valla hættu aj vuorkkit tijmajt boahhte vahkojda. Mijá skåvlån barggap *Váriin1* girjijn ålles tjavtjav, ja de tjadádip akti vas gidáj.

Jus lihpit sjattojt váres válldám, de máhttebihtit sjattojt systemiserit maŋgebargon, ja dahkat vuosádusáv jali minifloráv. Adnit sáme ja dáro sjattoj namájt. Adnit sjaddoplánsjajt, [Viste ja sebmula](#) ja [giedjega ja dagŋasa](#) ja florav viehkken.

Dát la dahkamus mij gasskadásen vas boahotá ienep sjattoj. Duodjuhamdahkamusá ábnnasijs ma li luondon tjoakkedum, li vuogas dájma maŋgebarggug. Dánna l dâssju fantasijja mij ganugahttá. Dánna gávna muhtem inspirasjåvnåv: www.pinterest.com.

Vijdåbut barggit dahkamusáj girjen, dájmaj, gåvvå- ja báhko-båŋgakårtåj, báhkoahppamkårtåj ja spelaj ma gulluji.

4. Bieles-bælláj-bagádus

s. 3-4: **Ávddåbahko ja oahppoulme**

Adnit vehi ájgev vuostasj tijma vaj oahpástuvvi girjiin. Ságasta majt oahppe galggi oahppat, ja majt mihto subtsasti. Tjielggi juohkka ulmev ja buvte buojkulvisájt. Jus skávlå ij tjadáda gárvvidusáv *Váriin 1* girjjáj, viertti áhpadiddje válljit ulmijt ma li ájggeguovdelisá dán oahppijuohkusij, vaj diehti jur majt galggi oahppat.

Ságastit gáváj birra ávddåbielen ja 4. bielen. Dibde oahppijt unnánasj filosoferit daj birra majt vuojnni. Gáktu jáhkki Olmmáivákke oahppij la mannam álggoskávlån váren

ULME: OAHPPE GALGGI

- dádjadit majt galggi oahppat
- ájttsat ja berustahtjtát tiemás

s. 5: **Váren**

Tjuorgas 5. bielen la degu «uksa goavkkot» ja máhttá viehken aktiviserit oahppij duogásjmáhtov. Gávvá vuoset guokta oahppe li vádtsemin vákken, ja ienemusá oahppijs dal dábdde gávås, juogu dal gá lidjin vádtsemin álggon mánájgádden, skávlån jali familja siegen. Muhtem oahppe ihkap vil mujtti bágojt ja moalgedimijt majt li ávdebut oahppam.

Gáváj baktu ihkap ájttsi sij juo máhtti juojddá tiemá birra, ja dat dábdde sij rijbadi ja hálijdi ienebu oahppat.

Dibde oahppijt ságastallat gávås, guovtes ja guovtes. Buorre jus áhpadiddje váttasj klássalanján madi gulldaladdá oahppijt, ja viehkedit danna gánná l dárbbbo, ja duodastit majt oahppe juo máhtti jus juorruli. Mijá átsádallama vuoseddi oahppe lijkkuji barggat guovtes ja guovtes aktan, danen gá ij la nav «várálasj» sámástit gá libá guovtes, ienni gá stuoráp juohkusin. Dan láhkáj la álkkep aktiviserit ienep oahppijt. Ja oahppe oadtju «hárjjidalat» ávdås tjoahkkájgiessebit aktisasj juohkusin.

Ságastallit majt vuojnnebihtit gávån. Aloda oahppijt subtsastittjat guhtik vuorov. Muhtem oahppe ihkap máhtti ájnegis substantivajt, madi iehtjáda vásstedi álles gárgadisáj. Áhpadiddje

ULMME: OAHPPE GALGGI

- báktet ietjas duogásjmáhtudagáv

>>>

máhtta viehkedit oahppijt álkkes álggobágoj, nav gá buojkulvis:

Váren la ...

Gávån la ...

Gávån vuojnáv ...

Ájggeguovddelis substantijva: *lávdaoahpe/tjubuk, tællta, sehka, dállå, jávrre, njárgga, várre, giergge, nejtsusj, báhtjasj, vuossa, svihtjo, guolle, márfje, muorra, gukse, niesste, bruvsa, sjokoláda, gænsis, bávsa*

Ájggeguovddelis gárgadisá: *Gávån la russjikis lávdaoahpe. Máná li váren. Sij bárrí márfijt (Sáj bárråba márfijt). Nejtsusj bivddá. Mån vuojnáv ... jnv.*

s. 6:

Dájt galga oahppat:

6. bielen girjen gávna báhkolistav gávåj majt oahppe vierttiji oahppat madi barggi *Váriin 1* girjiin. Da li dagádum vaj oahppe álkket vuojnni majt galggi oahppat, ja dat bielle máhtta liehket báhkolisstan dárboj milta. Bágo li juogedum gálmå oasse tiebmáj: læjrrasajen, vuossan ja váren. Hiehpá buoragit oahppijda vaddet sijddabargov vaj oadtju hárrjidallat mierredum bágojt dán bielen. Dánna viertti æjgádijt mávtástuhttet mánáj hárrjidalátjit. Juoge báhkooahppamav oahppamájggáj, ja máhtsa dán bælláj dárboj milta.

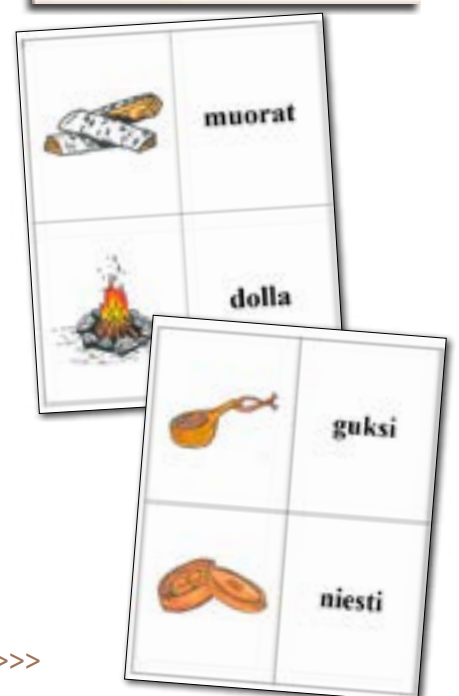
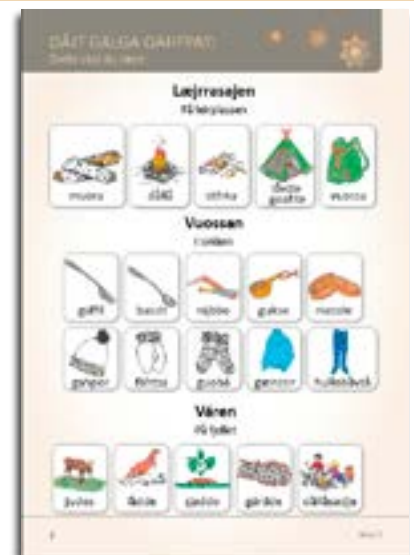
Divna bágo 6. bielen gávnuuji báhkobáñgakárttån. Ane báhko-báñgakárttåjt gá åhpada ådá bágojt. Vuoseda avtav kártåv åjgen ja gatjåda: «*Mij la dát?*» jali «*Ma li dá?*» Gærdo bágojt jus oahppe e máhte dajt, ja dibde oahppijt duv milta javllat. Bieja kártåjt táblo rabddaj madi barggabihtit. Åhpaddidje iesj mierret galla, ja makkár báhkobáñgakárttåjt galggi barggat juohkka tijma.

Bágojt majt li oahppe aktisasj juohkusin barggam, máhtta sæjnnáj biedjat «*mij máhtteþ-kárttån*», madi dajt ietjå kártåjt majt e máhte, vuorkki boahhte tijmmaj. Sijddabarggon máhtti hárrjidallat muhtem bágojt ma ælla åjn siejnen. Juohkusa aktisasj ulmme I divna báhkobáñgakárttåjt sæjnnáj oadtjot.

Oahppe lijkkuji dákkár báhkooahppamav, ja divna juohkusin máhtti oassålasstet vaj oadtju sæjnnáj nav ållo gávån majt máhtti. Juohkka tijma li ådá kártå siejnen. Gærddut kártåjt duolla dálla.

ULMME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt ja hárrjidallat javllat

>>>

Jus válljibihtit barggat báhkobáhŋkakártáj dán láhkáj, de la aj buorre máhttelisvuohta hárijidallat tállajt 10:j jali 20:j sáme-giellaj. Láhkít kártájt «mij máhtte» háren ja kártájt majt oahppe e rat máhte. Áhpadiddje máhtta láhkát tjavgga oahppij siegen, jali dibddet ádá oahppev gæhttjalit juohkka bále. Ságastihtit gánná li ienemus kártá - siejnen jali táblorabdan.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Báhkooahppamkártá *Læjrrasadje váren ja vuossan*

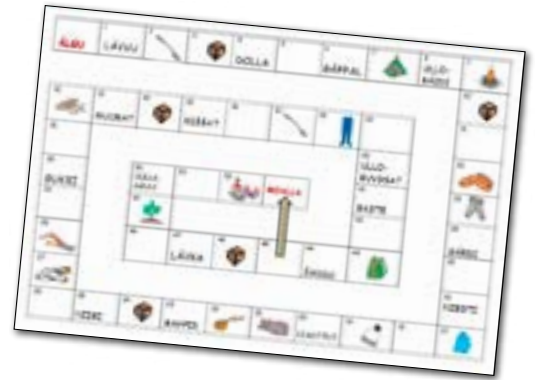
Barggit báhkooahppamkártáj *Læjrrasajen jali Vuossan* vaj bágoj ienebut hárijidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávová- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

2. Spellat bingo *Álggokávllá váren*

Dibde oahppij spellat bingo *Álggokávllá váren*, mij la buorre doajmma báhkooahppamij. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

3. Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá váren*

Oahppe máhti spellat bræhttaspelev *Álggokávllá váren* vaj bágoj ienebut hárijidalli. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

s. 7: Alfabehtta

Man stuorra dættov galga biedjat sáme alfabehttaj, de vierti áhpadiddje árvustallat man guhkás oahppij juogos la állim láhkám- ja tjállemáhpadosájn. Jus ij la ájggeguovddelis oahppijda vuostasj klásson álles alfabehtajn barggat, máhtta sáme-gieláhpaddidje introduserit sáme alfabehtajn sæmmi bále gå dárogel áhpadiddje introduseri ádá bokstávajt dárogel alfabehtan.

Gatsosta alfabehttaplánsjav ja/jali bokstávvakártáj gå introduseri/ gærdo bokstávajt. Tjále tábluj muhtem bágojt sáme bokstávaj, ja dibde muhtem oahppij gávnnat sáme bokstávajt. Hárijidallit jiednadit.

Ságastihtit sáme- ja dáro alfabehtas, ja mij la sieradus. Jus juogos la gærggam dajna, de hiehpá álget/gærddot vokálaj ja konsonántaj. Oahppe gudi dábddi dáro alfabehtav, máhti gávnnat makkár bokstáva li dáro alfabehtan, ja ma e gávnnu sáme alfabehtan. Dajn bokstávajn li ietjálágásj jiena.

Máhti gæhttjalit gávnnat makkár bokstáva li dáro alfabehtan, ma sáme alfabehtan ælla. Muhtem bokstáva li muodugattja, valla sierralágásj jiedna/jiednadibme.

ULMME: OAHPE GALGGI

- oahpástuvvat/gærddot sáme-giel alfabehtav ja sáme giellajienajt

Hiehpá stáhkát ja gæhttjaladdat jienaj. Ihkap oahppe gávnni jienajt ma hiephi duon dán bokstávvej? Buojkulvissan máhtá jienajt buojkuldahttet ietjá jienaj majt gulá bæjvállattjat. Degu nuorttasáme č jiedna gullu degu nágin rahpá bruvssabáksav jnv.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Hábbmit bokstávajt

Oahppe máhtti buojkulvissan bokstávajt hábbmit plaste-linajn jali boaloj, jali tjállet álles bágojt.

2. Bokstávvakártá

Mij lip dahkam bokstávvakártájt sáme alfabehttaj, kártájt gávna [dánna](#). Dáj kártájt baktu máhtti oahppe hárrjiddallat bokstávajt ja jienaj. Sij máhtti aj kártájt «tjállet» bágojt, valla buorre l tjáledit ja laminarit ienep sehtájt bokstáv-vakártájs. Oahppe gávnni stávumviehkev 6. bielen ja báhkobánkkakártájn.

3. Bokstávabivddo

Hárrjiddallam mij hiehpá dajda oahppijda gudi li oahppam tjállet: mannat bivdátjit sáme bokstávajt báhkobánkkakártájn. Oahppe máhtti barggat guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Juoge nágin báhkobánkkakártáv juohkka juohkusij.

Oahppe aj máhtti válljit bágojt 6. bieles. Bágojt máhtti táblulluj tjállet, vaj ietjá oahppe máhtti gæhttjalit gávnnat sáme bokstávajt.

4. Bokstávvaohppaspela

Sáme almmudagájn gávnnuji duot dát bokstávvaohppam-/alfabehttaspele. Dajt máhtta dirngut Kárásjgå girjálásvuodaguovdátjis/Litteratursenteret jali njuolgga girjealmmudagájs.

5. Lávllof Alfabehttalávllagav

Mij lip dahkam sáme versjavnáv Vuona alfabehttalávllagis tjuoalvissaj *Twinkle, twinkle, littlestar*. Alfabehttalávllagav gávna [dánna](#). Dán linkan gávna tjuoalvisáv: <http://www.barnesanger.no/abc-sangen-alfabetsangen.html>

6. Spellat bokstávbingo

Dán dájma ulmme l bokstávav ja jienav aktij tjadnat. Juoge avtav bingobrehtav juohkka oahppáj. Oahppe dievddi 12 bokstáva ietjas bræhttaj, avtav bokstávav juohkka ruktuj. Sij máhtti válljit divna bokstávajs sáme alfabehtan. Oahppe gávnni viehkev alfabehttaplánsjan jali 8. bielen girjen. Bingobrehtav gávna [dánna](#).

Gå brehta li dievdedum, de máhtta bingo álget. Gå áhpaddidje javllá bokstávav, duola degu Á, de oahppe gæhttji jus sijá brehtan la Á. Jus siján la dát bokstávva brehtan, de ruossiji dav ruvtov dajna bokstávajn. Áhpaddidje javllá vas ietjá bokstávav, ja oahppe hæhttuji gæhttjat jus siján la dat bokstávva, ávdás áhpaddidje vállji ádá bokstávav. Náv joarkkebihtit desik akta oahppijs la ruossim divna 12 bokstáva ietjas bræhttaj. Sån guhti oadtju vuostak dievva brehtav, vuojttá.

7. Digitala ressursa

Appajt gávna [www.ovttas.no](http://ovttas.no) majná máhtá hárrjiddallat ienebu alfabehtajn.

<http://ovttas.no/nb/node/27113>

<http://ovttas.no/nb/node/27110>

s. 8: 1. Alfabehtta, 2. Bokstáva

1. Alfabehtta

Tjehpes oahppe máhtti láhkát bágojt divnajda juohkusin. Oahppe galggi bágojt ja gávájt aktij biedjat. Ságastit majt dá bágo merkahi. Oahppe bágojt tjuvdijn tjuovvu jali tjállli. Dahkamusán vuojnni oahppe muhtem bokstávajt ja giellajienajt. Dánna galggi oahppe gæhttjalit dábdđát ja gávnnat sáme bokstávajt. Vuostak máhtti oahppe ietja gæhttjalit. Gå aktan tjadádi máhtti oahppe bessat tábluj, tjálllet bágojt ja gæhttjalit vuosedit sáme bokstávajt.

6. bielen gávnnabit ienep bágojt majt máhttebihtit válljit.

Gåktu javla dajt? Gåktu javllap H sámegeilbágojn? Ståga bágujn fáhtsa. Gæhttjala javllat bágov riek suojmma. .

2. Bokstáva

Áhpaddidje javllá bágojt tjavgga dahkamusán, avtav bágov ájgen. Makkár bokstávajt gulli? Muhtem oahppe máhtti gæhttjalit tjálllet bágov tábluj. Áhpaddidje doarju jus la dárbbu. Makkár bágojn li sáme bokstáva? Oahppe tjadni bágov ja gáváv aktij.iela O ja U gaskan.

ULME: OAHPE GALGGI

- tevstajt ja gávájt gávnnat ma hiephi aktan
- hárrjiddallat láhkát, guoradit jali tjálllet
- gulldalit ja dábdđát sáme giellajienajt

Tábluv máhtá álu adnet gá oahppi bokstávajt ja bágojt.

s. 9:

3. Muv vuossan, Lávlla: Ávvo le mielan

Gå oahppe ja æjgáda páhkkiji vuossav biejuvmanojda jali idjadittjat luondon, de li állo biktasa ja dárbbaga ma galggi manen. Duodden dárbbagijda válldep álu manen ietján aj mij dahká manov vaj buorebut vuorbástuvvap. Buorre I jus oahppe juo árrat dádjadi mij la ájnas vuossaj tsággát.

Ságastallit majt vierttip válldet manen vuossaj. Adnit báhko-bánŋkakártájt ja ihkap gávájt 6. bielen doarjjan. Soajttá muhtem oahppe máhtti ietjá bágojt gá dáj? Bårddut kártájt táblo rabddaj, ja dibde oahppijt guhtik vuorov viedtjat avtav jali ienep kártájt, ja subtsastit majt sij manen vállidi, jali majt máhtti vuossaj tsággát.

Áhpadiddje náv gatját: *Ma li duv vuossan?*

Gærdo gárgadisáv dárogiellaj vuostasj bálijt gá buvtá gatjálvisáv, ja manŋáj gá la dárbbbo.

Oahppe máhtti vásstedit avtajn bágujn jali náv:

Mujna I/li...

Muv

vuossan la/li...

Dát la buorre introduksjávnná 3. dahkamussaj *Muv vuossan*. Dájna dahkamusájn máhtti guovtes ja guovtes aktan barggat, jali álles juogos. Dánna galggi oahppe biedjat gievlev daj birra majt sij vuossaj tsággi, ja de subtsastit nuppijda. Dánna aktiverijji bágojt ja moalkedimijt majt li oahppam. Máhtti 6. bielev viehkken jus dárba. Oahppe máhtti aj oahppat javllat ma ælla sijáj vuossajn:

Mujna ij la dálldá/muorra/lávdagoahte/rievsak vuossan.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tjuorggat ja bájnnit

Oahppe máhtti tjuorggat ja bájnnit dav majt sihti manen vuossaj. Gå li gærggam, de máhtti vuosedit ietjasa tjuorggasav dájda nuppijda juohkusin, ja subtsastit majt li manen válldám.

Mujna I/li ...

Vuossan la/li mujna ...

2. Tjuorggat bagádusáj milta

Oahppe galggi barggat guovtes ja guovtes ja bájnnit bagádusáj milta. Sáj válljiba 5 dinga girjes 6. bieles majt sihtaba manen vuossaj, ja goappátja galggaba subtsastit nubbe nubbáj ma li vuossan. Goappátja galggaba tjuorggat ja bájnnit dav majt nubbe oahppe I manen válldám. Goabbák fuorvav subtsastibá majt libá válldám manen. Gæhtjala vaj astot tjuorggaba ja bájnniba ávdås vas ádåsis álggeba sæmmi

ULME: OAHPE GALGGI

- subtsastit ma li vuossan
- dádjadit álkkes gatjálvisájt
- vásstedit ájnegis bágoj jali álkkes moalkedimij
- oahppat/gærddot lávllagav Ávvo le mielan
- gulldalit ja stáhkát duov dáv ávdånbuktemav degu juojga ja lávllaga
- ságastallat fágajgasskasasj tiemáj *álmukvarresvuohta* ja *iellemrijbadibme* ja *demokratijja* ja *guojmmeviesátvuohta*

>>>

bále nubbe nuppev bagádit, ja sæmmi bále tjuorggat. Jus oahppe li oahppam muhtem bájnojt sámegiellaj, de máhtti dajt adnet gá bagádalli. Dánna máhtti oahppe sámástit álles gárgadisáj jali ájnegis bágoj.

– *Mujna I ruoppsis gahper vuossan.*

– *Låvdagoaden la ruoppsis gahper.*

– *(ruoppsis) gahper*

3. Báhkooahppamkártá Vuossan

Oahppe máhtti ienebu barggat báhkooahppamkártáj Vuossan vaj ienebut hárijidalli daj bágoj ma gulluji vuossaj. Dá kártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártáj. Dánna gávna gáktu barga.

Lávlla: *Ávon la miella*

Ságastallit lávllaga namás ja sisanos. Lávlo oahppij siegen.

Moattes oahppijs juo máhtti lávllagav mánárgárdes. Oahppe máhtti tjuorgat gávva ja gatsostit dav sæjnnáj. Dánna aj gávnnu nuorttasámegiellaj animasjávnnån.

Fáhkagasskasasj tiebmá

Gá oahppe li lávllum ja tjadádam dahkamusájt , de hiehpá buoragit ságastallat *álmukvarresvuodas ja iellemrijbadimes*. Máhttebihtit ságastit manen nav moattes vádtsi luondon. Lijkkuji gus oahppe vádtset miehtsijt ja várijt? Manen/manen e? Gánnå li, ja majt dahki? Ma li ájnnasa vuossan gá galggap mæhttsáj ja várráj?

Ávon la miella rahpá aj ságastallamav ællosujtos, ja de ságastallap vuodoæládusás mij gullu boahhte fágajgasskasasj tiebmáj, *demokratijaj ja guojmmeviesátvuhtaj*. Majt vuoynnin oahppe animasjávnnån? Ihkap muhtem oahppe máhtti ájggeguovddelis bágojt? Ja ihkap muhtema máhtti subtsastit ællosujtos? Miján ij la ællosujtto sierra tiebmán *Várijn 1* ja *Várijn 2* girjijn, valla boahtep ruopptot *Várijn 3* ja *Várijn 4* girjijn.

Tjuorggasa: Jorunn Løkvold

s. 10: 4. Læjrrasajen

Ságastit mij la læjrrasadje, ja majt máhttep læjrrasajen gávnnat. Oahpástuvvam gávva 5. bielen máhtta liehket buorre álgo ságastallamij. Dát la dal dálla oahpes gávva, ja oahppe li oahppam bágojt ma vuosedi dav majt vuojnni. Bårdo divna báhkábáŋgakártájt táblo rabddaj, ja dibde oahppijt viedtjat avtav jali ienep kártájt guhtik vuorov, ja de subtsastit ma læjrrasajen gávnnuji.

Áhpadiddje gatjåt náv: *Ma li læjrrasajen?* jali *Majt máhtá gávnnat læjrrasajen vákken?*

Gærdo moalkedimev dárogiellaj vuostasj bálijt gå gatjálvisáv buvtá ja maŋŋáj gå la dárbbu.

Oahppe máhtti vásstedit ájnegis bágojt:
Læjrrasajen la/li ...

Oahppe de máhtti dahkat 4. dahkamusáv: *Læjrrasajen*. Dáv dahkamusáv máhtta álles klássa dahkat, smáv juohkusijn jali guovtes ja guovtes. Oahppe galggi biedjat gievlev dan birra majt gávnni læjrrasajen váren, ja de dav nuppijda subtsastit.
Læjrrasajen la/li ...

Oahppi gudi máhtti tjállet, dievddi bágojt dahkamussaj vuollelin.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Aktisasj gávva

Oahppe máhtti aktisasj barggoprosjæktan gávva aktan dahkat, jus sihti stuorra plakáhttaj jali rávvis páhppárij, majt máhtti gatsostit klássalanjá sæjnnáj. Dánna máhtá buojkulvissan tjuorggat várijt, biejev, balvajt, jágájt ja læjrrasajev. Sága-stihtit majt lihpit tjuorggam gå oahppe li gærggam.

2. Báhkooahppamkártá Læjrrasadje váren

Oahppe máhtti barggat báhkooahppamkártá *Læjrrasadje váren* guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dá kártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártájt. Dánna gávna gáktu barga.

3. Budáldus

Oahppe máhtti barggat duoddedahkamusájn majt lip gáht-tjum *Budáldus*. Dahkamusáv máhtta adnet moatteláhkáj duon dán *Váriin* tiebmáj. Budáldusáv ja oajvvadus gáktu barggat gávna dánna.

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit álkkes gárgadisájt
- subtsastit ma gávnnuji læjrrasajen
- vásstedit álkkes gárgadisájt

4. Tsibrunkártá *Álggoskávllå váren*

Tsibrunkártá *Álggoskávllå váren* li ávkken vaj bágoj iene-but hárrjidalli. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij jali tussjajn majt dâhkki sihkkot. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

5. Gárgadisbudáldus *Álggoskávllå váren*

Dát dahkamus la gárgadisfragmentajs mij galggá tjanáduvvat tjuorggasij majt oahppe dâbdden dát girjes.

s. 11: 5. Mijá læjrrasadje

Oahppe tjuorggi ja bájnniji læjrrasajev. Gå li gærggam, de máhtti guovtes ja guovtes aktan barggat ja subtsastit nubbe nubbáj majt li tjuorggam. Jus oahppe li muhtem bájnojt oahppam sámegiellaj, máhtá alodit dajt adnet gå ietjasa gávåjs subtsasti subtsasti. Gærdo bágojt gávåvå báhkolistas 6. bielen, ja tjadáda/gærdo bájnojt 26. bielen ávddål gå oahppe njálmálasj oassáj álggi. Dánna aj máhttá oahpástuvvam gávåvå 5. bielen viehken.

Oahppe máhtti sámástit ájnegas bágoj, jali máhtti gárgadisálgov ságastimgievlen viehken. Áhpadiddje viehket sijáv gudi viehkev dárba.

letjá gárgadisálgov:

Mån lav tjuorggam ...

Gávån li ...

Mijá læjrrasajen li ...

Ságasta gávåjs vuolemusán dán bielen. Majt vuojnnebihtit gávåjn? Majt dahki ulmutja gávån? Dánna I vuojnnet luondulasj gatjádít fágajgasskasasj tiemájs: Makkár átsådallama li oahppijn gå ádi teltajn/låvdagådijn? Mij la buorre, ja mij la hásstalus? Manen ulmutja «árru» álggon, ádi álggon, biebmojt málesti ja bårri álggon? Máhttep gus teltav tsaggat ja læjrrasajev dahkat vájku gási? Dagá oahppijt diedulattjan **gájjkásij riektás**, ja at miján la riektá ja vælggogisvuohta gå luondon lip.

Gájjkásasj riektá javllá duola degu: mij ep galga guodet luonnduj bátsidisájt. Majt dat subtsas praktihkalattjat? Dánna lip giehtadallam divna gálmå fágajgasskasasj tiemájt. Ienebu gájjkásij riektás gávna dánna: <https://norskfriluftsliv.no/hva-er-alle-mannsretten>.

ULME: OAHPPE GALGGI

- hárrjidallat subtsastit majt læjrrasajen gávnni
- gulldalit ja dádjadit åni gárgadisájt oahpes tiemás
- ságastallat fáhagasskasasj tiemájs

s. 14: Juhtusa váren

Ságastit makkár juhtusa ja látte gávnnuji vákken. Soajttá oahppe juo máhtti muhtem namájt sámegiellaj?

Vuosedá judosplánsjav oahppijda, ja adnit báhkobáŋŋkakártájt *Juhtusa váren* doarjjan gá galggabihtit barggat dájna tiebmá ási. Oahpástuvvat juhtusij ja sámegiell namáj. Javla namájt tjavgga oahppijda, ja dibde sijáv gærddot.

Dán girjen lip adnám bágov sarvva, valla dav juhtusav aj gáhttjop ællja. Makkár bágo li anon dijáj guovlon? Dánna aj buoragit hiehpá ságastit giellasuorgijs ja sieradusáv giellasuorgijs Sáme guovlojn.

Jus oahppe máhtti bájnojt, de máhttebihtit ságastit juhtusij bájnojs gávåjn.

Ávdås joarkkebihtit, de hiehpá vas ságastit **fáhkagasskasasj tiemájs**. Ságastihtit luonndovalljudagás, ja juhtusijs ja sjattojs ma li ájnna ekosysteman. Oahppe máhtti buojkulvis filosoferit mij dáhpáduvvá jus divna urudisá gáhtu. Ságastihtit aj majt galggap dahkat jus urudisájt iejvvip várijn ja miehtsijn. Gájjkásij riektá javllá galggap dibddet juhtusijt ráfen liehket.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:**1. Juhtusav tjuorggat**

Oahppe máhtti válljit avtav jali ienep juhtusijt majt tjuorggi ja bájniji tjállem- jali tjuorggamgirjjáj. Sij gudi tjállet máhtti, tjállu juhtusa sámegiell namáv tjuorggama vuollelij.

2. Juhtusa váren

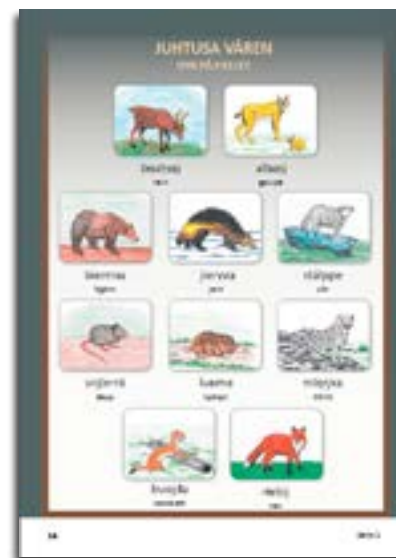
Oahppe tjuorggi ja bájniji divna juhtusijt judosplánsjan, jali mierredum juhtusijt. Biesskedi ja lijmmiji tjuorggasijt avta stuor árkkaj. Oahppe aj máhtti tjuorggat luondov juhtusij birra jus sihti. Tjále tjáppa bajelttjállagav plánsasj, ja gatsosta dav sæjnnáj klássaladnjaj. Oahppe máhtti tjállet dan juhtusa/ daj juhtusij namáv/namájt plánsasjaj.

3. Háddidallamstoagos

Háddidallat la miellagiddis doajmma. Oahppe háddit avtav dajs juhtusijs plánsjan. Áhpadiddje máhttá oadtjot diehtet makkár juhtusav la oahppe válljim, vaj máhttá viehkedet jus la dárbo. Ietjá oahppe galggi gæhttjalit mánnat makkár juhtusav háddit. Sån gut moanná riektá, bæssá háddidit. Oahppe viertti máhttet dan sámegiell namáv vaj vásstádus dáhkkiduvvá. Loahpe l áhpadiddjáj viehkedasstet. Ápadiddje máhttá aj mierredit gut galggá háddidit, vaj divna gudi sihti, galggi oadtjot loabev gæhttjalit.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat sáme bágov judos
- oahppat muhtem juhtusij namájt váren
- ságastit luonndovalljudagás ja gáktu luondov suoddji (*guoddelis ávdånibme ja demokratija ja viesátguojmmevuohta*)

4. Lávlla: *Biernna oadá*

Oahppe máhtti lávllot *Biernna oadá* 16. bielen. Hiehpa aj stáhkát dán lávllagij. Akta oahppijs galggá biernna liehket, ja sán viellit guolbbáj ja «oadá». Dá ietjá oahppe tjuodtju giehtalakkoj bierna birra. Gå lávlla náhká, de biernna tjuodtján ja gæhttal giddit avtav dajs nuppijs oahppijs. Sån gev giddi, oadtju liehket biernna gå vas lávllu.

5. Báhkooahppamkártá *Juhtusa váren*

Oahppe máhtti barggat báhkooahppamkártáj *Juhtusa váren* guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dánna gávna gáktu barga. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártáj.

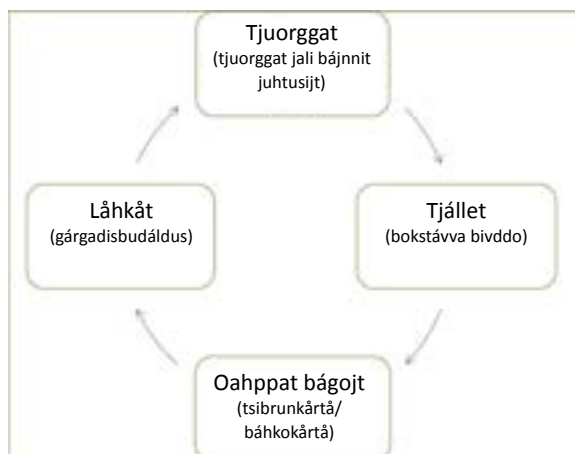
6. Bájnnet juhtusijt

Dán duodde dahkamusán galggi oahppe bájnnet juhtusijt bagádallamij milta. Dahkam lip dáv dahkamusáv guovte ver-sjávnnáj, nubbe l álkkep nuppes. Dánna gávna dahkamusájt.

7. Tsibrunkártá *Juhtusa váren*

Tsibrunkártá *Juhtusa váren* li ávkken gå galga ienebu bágoj hárrjidallat. Tjáleda ja lamineri kártáj. Oahppe máhtti mierkkít riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártáj.

Tsibrunkártá, báhkooahppamkártá ja ietjá duodde oahppam-nævo hieppi duola dagu poasstan **stasjávnnáåhpadasán**. Aktan dahkamusáj girjen vaddá dát oahppamnævo moadda máhtteli-svuoda åhpadibmáj majt varieri. Dála l akta oajvvadus:

Stasjávnnáåhpadimev máhttá gærddot ja adnet gå dáj ietjá tiebmá åsij barggi. Hiebada sisanov gå vállji duov dáv dájnav ja dahkamustjerdav báles balláj.

s. 15: 8. Makkir juhtusa árru váren?

Oahppe galggi biedjat gievlev juhtusij birra ma várráj gulluji. Oahppe gudi bukti tjállet, tjállli daj juhtusij namájt vuollelij. Áhpadiddje tjállá bágojt tábluj, jali mujttádahtta oahppijit gávnnot tjállemviehkev judosplánsjan 14. bielen.

Gå divna oahppe li gærggam, de máhtta tjadádit dahkamusáv juohkusin.

Áhpadiddje gatját:

Makkár juhtusa árru váren?

Járggála, ja gærdo gárgadisáv moaddi.

Oahppe máhtti vásstedit ájnegas bágoj jali álles gárgadisájn.

Gárgadisviehke:

... *árru váren.*

... *ja ... árru váren.*

Sæmmi bielen li aj gávva juhtusijs/slihturijs ma e várijn vieso.

Máhtti gus oahppe daj namájt sámegiellaj? Makkár bájno li juhtusijn/slihturijn?

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:**1. Lávlla**

Oahppe máhtti lávllot lávllagav *Miehttse juhtusa*. Lávlla bo- ahtá *Várijn 2* girjen, dajs mierredum lávllagijs girjen. Lávlla máhtta liehket buorre «rabástahka» dahkamussaj vuollelin.

2. Majt juhtusa javlli?

Gávna majt juhtusa javlli dárogiellaj ja sámegiellaj. Oahppe háddidalli dajt juhtusij jienajt majt máhtti.

Stálppe ...

Albasj ... jnv.

3. Lávlla: Ávon la miella

Hiehpá aj gærddot lávllagav *Ávon la miella*.

4. Báhkooahppamkártá Juhtusa váren

Oahppe máhtti barggat báhkooahppamkártáj *Juhtusa váren* aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Bagádusán gávna moadda oajvvadusá gáktu barggat dáj kártáj.

Báoahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttá- sæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártáj. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet várre juhtusij namájt
- tjadnat aktij bágov ja gáváv
- tjállet álkkes bágojt sámegiellaj
- vásstedit gatjálvisájt ájnegas bágoj jali álkkes gárgadisáv

s. 16: 9. Juhtusa váren

9. dahkamusán galggi oahppe tjuorggat ietjasa favoritt juhtusav váren. Jus siján ij la favoritt judos, de máhtti tjuorggat juhtusav mij la tjábbe, várálasj jali miellagiddis. Gå divna oahppe li gærggam dahkamusájn, de máhtti subtsastit dájda nuppijda juohkusin majt li tjuorggam.

*Mån lav tjuorggam ...
... l/la ruoppsat.*

Máhttebit lávllagav *Biernna oadá* lávllot hávsskes báddáj tijmajn jali gå sámegeiltijmma l hiejttemin.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjuorgat ja bájnnet ietjas favoritt juhtusav váren
- máhttet subtsastit majt li tjuorggam
- oahppat/gærddot lávllagav *Biernna oadá*
- gulldalit ja oassálasstet lávllomijda

s. 17: 10. Makkir judos?

10. dahkamusán galggi oahppe biedjat sárgev bágos gávuváj ma aktan gulluji. Tjadádit dahkamusáv aktan gå oahppe li gærggam. Jus e divna oahppe juohkusin máhte láchkåt, de máhtta áhpadiddje bágojt tjavvga javllat , ja oahppe máhtti mánnat makkár judos la. Álge vuosedit vuostasj bágov albasj, ja buvte gatjálvisáv: *Mij la albasj dárogiellaj?* Jali: *Makkár judos la albasj?* Gærdo gatjálvisájt ja járggála dárbo milta. Dánna máhtti oahppe vásstedit *gaupe dárogiellaj* jali náv: *Albasj la gaupe dárogiellaj.*

Jus dáv bielev sihtabihtit joarkket gå dahkamusáv li tjoavddám, de máhtta áhpadiddje járggálit gatjálvisáv ja gatjádít: *Mij la rev sámegeiellaj?* Áhpadiddje gatjálvisájt járggál dárbo milta, ja gatjåt sæmme gatjálvisáv divna juhtusájs.

Biernna oadá lávllagav máhttebihtit lávllot hávsskes báttájt tijmajn jali gå sámegeiltijmma l hiejttemin.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet várrejuhtusij namájt
- tjadnat aktij bágov ja gávuv
- oahppat muhtem gatjálvis moalkedimijt
- dádjadit álkkes gatjálvisájt ja vásstedit dajt

s. 18: 11. Makkir juhtusa li tjiegaduvvam dánna?

Dánna galggi oahppe gávnnat makkár juhtusa «li tjiehkádam». Gå tjuorggi hámev, de gávnni vásstádusáv. Oahppe máhtti bájnnet juhtusájt madi vuorddi divna galggi gærggat hámev tjuorggat. Gå divna li gávnnam makkár juhtusa li, de tjállli bágojt tjálllem-linjajda.

Áhpadiddje tjállá bágojt tábluj jus oahppe sihti.

ULMME: OAHPE GALGGI

- hárijidallat finmotorihkav

**s. 19: Lávllaga ja gáritjisá:
*Rievsaga, Gietjav tjáppa, tjáhppis tsitsátja***

Ságastit *Rievsaklávllaga* sisanos, ja oahppij siegen lávllot.

Moattes oahppijs juo máhtti lávllagav mánárgárdes. Dánna hiehpá buoragit lávllot lávllagijt ma hiehpi *Váriin 1* girjjáj.

Ságastit aktan «*Gietjav tjáppa, tjáhppis tsitsátja*» sisanos.

Dát gáritjis la duodden vaj guoradalli, stáhki ja oahppi jienadit sáme giellajienajt. Ij la nav at oahppe galggi oahppat gáritjisáv álgolt, valla máhtti háddidallat dav, ja nav de aj sáme giellajienajt.

Maŋnela máhtti oahppe bokstávavibvduj dan gáritjissaj vaj gávnni sáme bokstávajt.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahpástuvvat muhtem sáme lávllagij/gáritjisáj
- gulldalit ja oassálasstet lávllomijda
- dábddát/oahppat muhtem sáme bokstávajt ja giellajienajt
- stáhkak ja barggat sjuggelit giellajienaj, stávvalij, giellaelementaj ja rytmaij

s. 20: Látte váren

Ságastit makkár látte gávnnuui várijn. Oahppe ihkap juo máhtti muhtem dárogiel jali sámegiellat namájt?

Vuosedá oahppijda láddeplánsjav, ja ane báhkobáŋŋkakártájt Látte váren doarjjan gá dájna tiebmáásijn barggabihtit. Oahpástuvvat láttij ja sámegiellat namájt. Makkár láttij li vuojnnám? Gáktu jienadi? Le gus láttij ietjá namá sijáj guovlon?

Jus oahppe máhtti bájnojt, de máhttebihtit ságastit makkár bájno li láttij gávvaŋ. Jus nágin dárbaŋ viehkeŋ muhtet bájnojt, de máhtti gæhttjat ietjasa girrijn 26. bielen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Spellat *Juhtusa ja látte váren*

Spellat bræhttaspeleŋ *Juhtusa ja látte váren* vaj bágoj ienebut hárjjidalli. Dá ietjá spele máhtti liehket poasstan sta-sjávnnááhpadimen.

2. Láddegatsunav dahkat

Nubbe suohtas doajmma I dahkat gatsunav majt oahppe máhtti gatsostit klássaladnjaj, rábe vuolláj jali vinndegij. Oahppe máhtti ietja tjuorggat gatsunav, jali áhpaddidje moattet/kopieri láddeplánsjav A3-stuorruadahkan ja lamineri ávdás oahppe biesskedi láttij nav tjáppagijt majt máhtti. Dahkit rájgijt láttij oajvvegieltijida ja tjadnit snuoriv ja giddijit

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat muhtem várreláttij namájt
- oahppat sámegiellat bágoŋ ládde

dajt avta jali moatte oaksáj majt lihpit miehtsen gávnnam. Gatsostit gatsunav vaj vuojnnu. Jus sihtabihtit de máhttebit tjället láttij namájt, giedajn jali pc:an, laminarit, biesskedit ja gatsostit dajt juohkka látte vuolláj.

3. Spellat bingo

Spellit bingo *Juhtusa ja látte* vaj oahppi/gærddu láttij ja juhtusij namájt váren. Dánna gávna gáktu barga.

4. Báhkooahppamkártá *Látte váren*

Barggit báhkooahppamkártáj *Látte váren* vaj bágoj ienebut hárijidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártáj. Dánna gávna gáktu barga.

5. Tsibrunkártá *Látte váren*

Tsibrunkártá *Látte váren* li buore gå galga bágoj ienebut hárijidallat. Tjáleda ja lamineri kártáj. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dâhkki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártáj.

s. 21:

12. Látte váren

12. dahkamusájn máhtti oahppe aktu barggat, guovtes ja guovtes jali álles juohkusin. Oahppe galggi guldalit jali láhkát dajt ma tjuodtju ságastimgievlijn. Gå li dádjadam sisanov, de máhtti mierredit goabbá ságastimgievle ij hieba láddáj. Dat gievle galggá ruossiduvvat. Divna látte gávnnuji láddeplánsjan 20. bielen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Hárjjidallat *Mån lav-gárgadisáj*

Dánna hiehpá buoragijt hárijidallat ietjá moallánahkkoj gånna hárijidallá subtsastit mij lav mån.

Mån lav niejdda/bárnne/oahppe/oabbá/viellja jnv

Oahppe máhtti ietjasa tjuorggat, ja gæhttalit gávnnat nav állo *Mån lav-gárgadisáj* ietjasa birra majt máhtti. Sij gudi ruvva gærggi, ja gudi bukti tjället, tjállli gárgadisáj tjuorggasij. Tjále gárgadisáj *Mån lav ...* ja ájggeguovddelis bágojt tábluj.

Oahppe subtsasti ietjasa birra gå li gærggam, juogu dal aktaj, jali álles juohkusij. Áhpadiddje doarju jus la dárbbbo.

2. Stáhkát giehtadoahkoj

Giehtadoahkoj la aj buorre stáhkát gå galga hárijidallat *Mån lav-gárgadisáj*. Oahppe máhtti subtsastit makkár látte ja juhtusa li.

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttaladdat láhkát ja tjället dâbdos bágojt ja moalkedimij ja álkkes gárgadisáj
- hárijidallat subtsastit ietjas birra

>>>

Dåhkki aj jus oahppe javlli *Mån lav-gárgadisáv*, ja de hætttuji ietjá oahppe gæhttjalit jus gárgadis la riehta jali boasstot. Oahppe gænna l skunjok giedajn máhttá javllat *Mån lav skunjok* (riehta) jali *Mån lav gárránis* (boasstot). Jus ietjá oahppe jáhkki dat la riehta majt javllá, de galggi javllat *riehta*, ja jus e jáhke riehta l, de javlli *boasstot*. Oahppe válljiji giehtadoahkojt guhtik fuorvav, usjudalli majt galggi javllat, ja de javlli gárgadisáv tjavvga dájda nuppijda juohkusin. Áhpadiddje doarjju jus la dárbbbo. Juogos máhttá aj gæhttjalit dramatiserit giehtadoahkojt.

Giehtadoahkojt máhttebihtit gávnnat stáhkamoassásin jali næhttaoassásijn. Oahppe máhtti aj giehtadoahkojt dahkat sáhkájs, guobájs, jali fáhtsajs majt li sijdajs válldám.

Gávva: Toril B. Lyngstad

s. 22:

13. Luonndonammadusá

14. Sáme bájkkenamá

Sáme bájkkenamáj sisadno l álu luonndonammadusá. Ságestihtit ma li luonndonammadusá ja gávna buojkulvisájt dárogiellaj. Da oahppe gudi bukti tjállat, tjállli sáme luonndonammadusájt 13. dahkamussaj. Máhtti gus oahppe ietjá luonndonammadusájt?

Bájkkenamma dahkamusán galggá áhpadiddje iesj válljit dajt sáme bájkkenamájt majt sihtá oahppe galggi oahppat. Ihkap oahppe juo muhtem sáme bájkkenamájt máhtti? Vállji oahpes ja ájggeguovddelis namájt váren jali lahkusin. Tjielggi oahppijda bájkkenamáj sisanov. Buorre l jus oahppe oadtju imájdallat manen ja gáktu sáme bájkkenamá li sjaddam. Jus gávnnuji subtsasa ma gulluji duon dán bájkkenammaj, de máhtá oahppijda subtsastit dajt. Subtsasa nanniji berustimev oahppat, ja sæmme báttá de sjaddá álkkep mujttet bájkkenamájt.

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmma **fágajgasskasaj tiemájda**. Buojkulvissan máhttá nammadit jus máhtá luonndonammadusájt ja bájkkenamájt, de le álkkep diehtet gánná la (*álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*). Sáme bájkkenamá aj duodasti ulmuttjij dájmajt ájgij tjadá, ja navti l aj ájnas oasse mijá kulturárbes (*demokratijja ja guojmmeviesátvuohta*). Sæmme báttá aj máhtti vuosedit gávav gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi (*guoddelis ávddånibme*). Buojkulvissan li sáme bájkkenamá «járvgáluvvam» dárogiellaj, mij bádi dájduhttempolitihtkas – ja álu l moattelágásj vuojno gáktu bájkkenamájt tjállli, sihke dáro ja sáme.

14. dahkamusán tjállli oappe avtav jali moadda sáme bájkkenamájt. Dahkamusáv máhttá skávlán dahkat jali vaddet sijddabarggon.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastit luonndonammadusásj
- oahppat muhtem luonndonammadusájt sámegeiellaj
- oahpástuvvat muhtem bájkálasj sáme bájkkenamáj
- ságastit fágajgasskasaj tiemájs

s. 23: 15. Tálla

Dánna lip válljim gæhttjat tállajt 0:s 10:j. Jus oahppe máhtti tállajt, de máhttebihtit barggat tállaj gitta 20:j.

15. dahkamusán galggá oahppe tjuovvot jali tjället tállajt, jali goappátijit. Da oahppe gudi ruvva dahkamusáj gærggi, máhtti barggat tálladahkamusáj ma dánna gávnnuji. Tjuovvu inep tálladahkamusá manep bielijn.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:**1. Låhkát sámegiellaj**

Girjen li moadda bieles ma máhtti adnet gå låhki: gávva báhkolissta 6. bielen alfabehtta 7. bielen, duot dát 8. 9. 10. 12. bielen, juhtusa 14. bielen jnv. Oahppe aj máhtti låhkát oahppijit, bievdijt, stávlájt, vindegijit klássalanján, jali gávnnat juojddá majt ålgon låhkát. Mijá skávlán lip mállim skávllásaljo asfalltaj germahav tállaj 1-100. Oahppe hárrjiddalli tállaj gå gahppi tállaruvtojn, ja tjavgga låhki. Åhpaddidje doarjju dárboj milta, ja oahppe gahppi nav guhkás majt máhtti låhkát.

2. Tsibrunkártá Tálla

Tsibrunkártá *Tálla* li buoraga gå galga bágoj ienebut hárrjiddallat. Tjálede ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riehta tállajt bivtastsibrunij viehken, jali tussjajn majt dáhki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártájt.

3. Gávva bájnnet

Dán duodde dahkamusán galggi oahppe buktet riehta vásstádušájt duon dán rieknimbæhkkáj ávdđál gå bájnneigáhti gávva. Dahkamusáv gávna dánna.

4. Tjuorgat bagádusáj milta

Oahppe barggi guovtes ja guovtes. Galggi nubbe nuppev bagádit majt nubbe galggá tjuorgat, galla ja makkár bájnojt. Nuoramus oahppijda máhtti álkkes bagádusá, ja gássjelappo vuorrasap oahppijda. Buojkulvis:

Tjuorga guokta stálpe.

Dán galga tjuorgat guokta russjikis stálpe.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpástuvvat/sjaddat jasska tállaj 0:s 10:j
- låhkát 10:j (jali 20:j) sámegiellaj
- tjället tállajt bokstávaj

Ájggeguovddelis moalkedime:

Gávån la ruoppsis lãvdagoahte/tjubuk.

Lãvdagoahte/tjubuk l/la ruoppsis.

Mãhtsa ruopptot 25. bællãj ja gatjãda oahppijs makkãr bãjno li biktasijn 17. dahkamusãn. Oahppe mãhtti vãsstedit bãjnujn + biktasijn jali ålles gãrgadisãjn. Vatte oahppijda buojkulvisãjt gãktu mãhtti vãsstedit:

Dãla l ruoppsis gãenssir.

Gãenssir la ruoppsat.

Hiehpã aj sãgastit makkãr biktasa li oahppijn uddni, ja makkãr bãjno li biktasijn.

Mujna l/li ... uddni.

Gãvvã bãhkolissta 6. bielen ja judos- ja lãddeplãnsja 14. ja 19. bielen hiehpi buoragit hãrjjidallat bãjnoj gãrgadisãjn. Sæmmi bãle oadtju oahppe gærddot dajt sãmegiel bãgojt majt li åvdebut oahppam gã li barggamin *Vãrijn 1* girrijn.

Makkãr bãjnno l albatjin ja miŋka?

Albasj la visskã. Miŋka l rãvvat.

Gãvvån la visskã albasj ja rãvvis miŋka.

Oajvvadus gãktu vijdábut barggat:**1. Lãvlla *Ge muv gãpten***

Lãvllut *Ge muv gãpten*. Dãv lãvllagav gãvna girjen [Lãvllaga](#).

2. Bãjnni gãvvã

Dãn duodde dahkamusãn galggi oahppe tjoavddet riekknim vãsstãdusãjt vaj gãvnni makkãr bãjnoj galggi bãjnnit. Aloda oahppijt «ãjãdallat» sãmegiellaj gã riekkniji. letjãn mãhtti dãjna dahkamusãjn aktan barggat. Dahkamusãv gãvna [dãnna](#).

3. Tsibrunkãrtã *Bãjno*

Tsibrunkãrtã *Bãjno* li åvkken gã galga bãjnoj ienebut hãrjjidallat. Tjãleda ja lamineri kãrtãjt. Oahppe mãhtti mierkkit riehta bãgojt bivtastsibrunij, jali tussajjn majt dãhkki sihkkot. [Dãnna](#) gãvna tsibrunkãrtãjt.

4. Gãrgadisbudãldus *Bãjno*

Dãt dahkamus la gãrgadisfragmentajs ma galggi tjanãduvvat gãvvãj majt oahppe dãbdi dãt girjes.

s. 27: 18. Bájno

Dán dahkamusán galggi oahppe bájnnit biktasiijt, juogu dal lãhkãt ja dádjadit tevstav gãvã vuollelin, jali åhpaddidjev gulldalit. Máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes, jali ålles juohkusin.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot muhtem bájnojt sãmegiellaj
- gulldalit jali lãhkãt ja dádjadit ålkes bagãdusãjt
- bájnnit bagãdusãj milta

s. 28: 19. Gulldala ja bájnni

19. dahkamus la hárijidallam gãnnã oahppe galggi bájnnit gãvãv åhpaddidje bagãdusãj milta. Gãvvã l tãhppis-bieddjis kopijja gãvãs 5. bielen.

Oahppe vierttiji dãbddãt bájnojt ja bágojt dajs majt læjrrasajen mãhtã gãvnnat.

Ålge gærddot dajt dãbãlamos bájnojt 26. bielen ja bágojt gãvvã bãhkolistan 6. bielen, jus vuojnã dãrbov. Vatte mañjela oanegis bagãdusãjt oahppijda. Gærdo bagãdusãjt moaddi. Tjieggi/gærdo oahppijda mij *Gãvãn la/li ... merkaj.*

Dibde oahppijt gærggat bájnnit juohkka bagãdusã gaskav.

Åhpaddidje iesj mierret majt galggi bájnnit, jus galggi divna bájnnit ja makkãr bájnoj. Oahppe mãhtti aj oadtjot bájnnit dav majt sihti, jali bagãdusãj milta ietjã oahppijs juohkusin jus åhpaddidje ij mierrada ållu divna. Hiehpã aj buoragit guovtes ja guovtes aktan barggat.

Dãla li muhtem buojkulvisã bagãdusãjda:

Gãvãn la ruodnã lãvdagoahte/tjubuk.

Gãvãn la visskã vuossa.

Gãvãn la alek jãvrre.

Lãvdagoahte/tjubuk l/la ruodnã.

Dãllã l visskã.

ULME: OAHPE GALGGI

- gulldalit ja dádjadit ålkes bagãdusãjt
- bájnnit bagãdusãj milta

s. 29: Ålggoskåvlån

Dán bielen oadtju oahppe vuojnnet oasev Olmmáivákke oahppij dájmajs ålggoskåvlån váren.

Gehtjada ja ságasta gáváj birra. Låhkit ja jårggálihtit tevstav aktan juohkka gáváváj.

Dahkit ietjada gávávareportásjav/siejnneavijisav aktan. Jus lihpit læhkám ålggoskåvlån, de válljijit muhtem gávájit ålggoskåvllå-biejvijs/tieb mábiejvijs ja dahkit tevstajt gávájda. Dibde oahppijt buktet oajvvadusájt gávávtevestajda juohkka gáváváj. Dåhkki «digital táblov» bargadahttijn vaj oahppe máhtti vuojnnet gáváv ja tevstav avta bále. Tevstav aj dåhkki giedajn tjållet.

Gå dajna gærggabihtit, de lijmmijit gávájit ja gávávtevestajt garra páhppárij. Gatsosta siejnneavijisav klássaladnjaj jali sadjáj gånna oahppe ja åhpadiddje vuojnni.

Siejnneavijissa l buorre mannomujtto oahppijda. Máhttebit aj mujttogirjev aktan dahkat Book Creator:in.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- tjållet dábdoš bágojt ja moalke-dimijt ja álkkes gárgadisájt.
- válldet oasev nuppij oahppij vásádusájs ålggoskåvlås
- ságastit gávájs, tevstajs ja birra-sijs
- tjållet bágojt ja åni gárgadisájt digitála vædtsagij

s. 30: 20. Váren

Dán dahkamusán oadtju oahppe ietja mierredit majt sihti tjuorggat ja bájnnet, nav guhkev gå la tiebmá l várre. Sij máhtti tjuorggat luondov, oahppijt ålggoskåvlån, læjrrasajev, láttij, juhtusijt jnv.

Gå li gærggam, de galggi subtsastit majt li tjuorggam. Aloda aj sijáv adnet bájnojt gå subtsastalli.

Mån lav tjuorggam ...

Váren la ...

Læjrrasajen la ...

Låvdagoahte/tjubuk l/la vielggat.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- tjuorggat tiebmáj
- adnet tjuorggasav vuodon sága-stallamijda

s. 31: 21. Makkár bágojt gulá?

Dát la gulldalimhárjjidallam gánná oahppe galggi gulldalit ja vuosedit majt li oahppam. Tjielggi oahppijda vaj mierkkiji dajt bágojt majt gulli, avtav bágov juohkka linnjaj. 1. dahkamusán máhtta duola degu válljit avtav dájs bágojs: *dállå – bassti – fáhtsa*. Áhpadiddje iesj vállji makkár bágojt oahppe galggi mierkkit.

ULME: OAHPPE GALGGI

- gulldalit ja dábddát bágojt
- vuosedit ietjasa máhtudagáv

s. 32: 22. Subtsasta ma li gávån

Adnit vuodon álggogávån *Váren 5.* bielen ságastallamij. Oahppe máhtti vuostak ságastit gávå birra guovtes ja guovtes, ja loahpe I gávådallat (fantasi) ja degu gávå sisi suogñat.

Gå buohtastahtá ávdep bálátjis gå gávåvå lij tiebmá, de li ávddånam: Oahppe dálla giehpebut sámásti, siján la stuoráp báhko-boannudahka ja ienebut subtsastalli.

ULME: OAHPPE GALGGI

- vuosedit ietjasa njálmálasj giella ávddånimev
- adnet tjuorggasav vuodon ságastallamijda

s. 32: 23. Oahppe álggokávån

Manemus dahkamusájn hiejttep *Váriin 1* girrijn. Guoradalá gávåjt ja lågå majt oahppe javlli.

Dibde juohkka oahppev giehttot majt miejnniji ietjasa álggokávån váren jali tiebmábiejvijs. Máhttebihtit aktan hárjjidallat muhtem gárgadisálgoj. Buojkulvis:

Mån lijkkuv ...

Suohtas/gávkas la ... miehtsen

Muv mielas la/lij ...

ULME: OAHPPE GALGGI

- ságastit gávåjs, tevstajs ja birra-sijs
- ájádallat ietjasa vásáduásjs
- subtsastit ietjas birra ja ietjasa vásáduásjs álkkesláhkáj
- tjoahkkájiešset ja hiejtet *Váriin 1* bargujn
- oassálasstet árvustallamij ja ájádallat ietjasa oahppamis

Hiehpá manenagi árvustallamijn sæmmi bále gá hiejttemin lip *Váriin 1* girrijn. . Dibde oahppijt manen árvustalátjit ietja-sa gielalasi ávddánimev. Majt li oahppam madi lihpit barggam *Váriin 1* girrijn? Makkár dahkamusáj lijkkujin barggat? Manen? Le gus sijájn favorittbielle girjen ja buoremus doajmma álggon jali sinna? Lej gus juoga gássjel? Manen? Majna hæhttuji ienebut hárrjiddallat? Gáktu jáhkki buoremusát oahppi?

Muhtem oahppe li riek ávddánam madi lihpit barggam *Váriin 1* girrijn, iehtjáda vas ælla nav ávddánam. Ienemusá dal huoman dábbdi sij li juojddá oahppam, ja *juojddá* buorebut bukti dálla ienni gá álgijda tiemájn. Ájnas la fokuserit dán ávddánibmáj vaj oahppe ietja ávddánimev dádjadi. Ávddánit la ájnas faktor vaj mávtástuvvi vijdábut barggat gielajn. Gehtja ienebu 1. kapihttalin gáktu árvustallat madi barga.

Gærddádimdahkamus

5. tjuovvusin la gærddádimdahkamus masi oahppe lijkkuji.

Hiehpá buoremusát álggodahkamussan skávlåsaljon tjáppa gidábiejve, valla dáhkki aj ietjá aktivuodajn. Lijkkup tjadádit dáv dahkamusáv **luonndobálggán** (natursti) jali **láhtton** (løype) **skávlåsaljon**.

Mij lip buktám oajvvadásájt dahkamusájda, ja juohkka lågev dahkamussaj gávnnuji gálmma vásstádusalternatijva. Juohkka juogos oadtju vásstáduskártáv, ja dav galggi manen juohkka dahkamussaj. Mij lip tjuolldám vásstáduskártájt vaj gávnnuji guokta variánta: akta oahppijda gudi bukti tjállet, ja akta sidij gudi e ájn buvte tjállet. Oahppe gudi e máhte tjállet, ruossiji riekta alternatijvav. Jus li lågev dahkamusá ilá állo unnemusájda, máhttebihtit válljit dahkamusájt.

DOAJMMA/TIEBMÁ**Dállit**

Gå galggap dállit, de máhttep ságastit majt dárbaHIP gå galggap dálláv tsahkkidit. Máhttep vuosedit jali viedtjat ja vuosedit dav man birra ságastip. Dan láhkáj dádjadi oahppe buorebut majt miejnnip.

Gæhttjala aktiviserit oahppijt gatjálvisáj sámegiellaj, gærdo gatjálvisájt moaddi. Gatjáda dajt sæmmi gatjálvisájt dárogiellaj dárbo milta.

Konkrehtta dahkamussaj máhttá tjoahkkit oahppij juohkusav dállitjit. Dánna máhttá kombinerit praktihkalasj dájmvav giellahárjjidallamij, ja sæmmi bále dibddet oahppij oadtjot vásádusájt mij gullu **fágajgasskasasj tiemájda**. Gatjáda oahppijs majt dárbaHIP gå galggap dálláv tsahkkidit, ja gáhttjot viedtjat dajt. Gáhtjo oahppijt subtsastit majt li viedtjam. Luondulasj la maŋŋela bagádusáj ja praktihkalattjat hárjjidallat gáktu dállit ja oadtjot dálláv buolátjit, ja ij ietjas vahágahttet (*álmukvarresvuhta ja iellemrijbadibme*). Sæmmi bále máhttep oahppijda oahppat luonndodájdov (dállit ieme dállásajen, i dæssjev biejsstet luondov, gæhttjalit vaj ij buollá, gáhttit vahágahttemis) ja ságastit njuolgasdusájs gáktu dálláv tsahkkidit. Dánna lip *guoddelis ávddånime* ja *demokratijja ja guojmmeviesátvuoda* baktu. Mákson máhttá márfijt dállán basset.

Dát dahkamus máhttá aj liehket poassta luonndobálggán (natursti).

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Álggokávlá tijmmaplánav jali gárvidusáv tiebmábæjvváj (biejvija) viertti tjáledit, laminarit ja gatsostit dállásaje lahka mij la luondulasj tjákanimsadje. Tijmmapládna máhttá liehket sámegiellaj ja dárogiellaj.

Baconmárffe dállán basset la njálgge.
Gåvvá: Toril B. Lyngstad

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt dajs majt dárbaHIP gå dállip
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt dállá birra
- ságastit fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj átsádalla-mijt mij gullu dajda

Ájggeguovdelis bágo: Gehtja gåvvá báhkolistan 6. bielen girjen jali *Álggokávlá*-plánsjan.

Ájggeguovdelis gárgadisá:

- *Majt dárbaHIP gå galggap dállit?*
- *Mij dárbaHIP giergijit, biessijit, muorajt ja rissijit.*
- *Máhtá gus viedtjat ...?*
- *Gut vissjá viedtjat ...?*
- *Visjá gus viedtjat ...?*
- *Gut máhttá ...?*
- *Mån visjáv ...?*
- *Mån iv visjá ...?*

Vierttibihitit gatsostit *Dállit-* ja *Álggokávllá-*plánsjajt ja báhkolissta *Læjrrasaje bargo ja dájma váren*, vaj æjgáda gudi sihti oassálasstet vuojnni, sæmme oahppijda ja áhpadiddijda.

Jus lihpit gárvedam vuorrasap oahppe galggi dramatiserit subttasav *Dállit*, ja ávddánbuktet nuorap oahppijda, de la buorep juo ávdán láhkát ja ságastit subttasasis oahppijda, vaj oahpástuvvi sisanujn.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Læjrrasajen

Madi lip dállágáttén tjoahken, de máhttep ságastit ma gávnnuui læjrrasajen, gánná hivsik la, gásstá máhttep tjátjev viedtjat jnv. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmman mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn.

Máhttebihitit aktiviserit oahppijt gielalattjat ja gatjálvisájt buktet sámegeiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvadásájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárroj dárboj milta. Luondulasj la aj læjrrasajen áhpadit oahppijt **gájjkásasj riektás**. Jus juo lihpit dan birra ságastam klássalanján (gehtja 5. dahkamusáv), de hiehpá gærddot ja guoradallat majt oahppe mujtti.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Adnit báhkobáññkártájt gieda ávdán ja ane dajt gáktu l tjielggidum ávdebut.

Madi tjáñkudallap lávdagoaden/tjubugin jali dállágáttén, de máhttep ságastit ma li vuossajn. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmma mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnnuui læjrrasajen
- ságastit fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj vásadásájt ma gulluji dajda
- gulldalit, dádjadit ja sámástit álkkes gárgadisáj læjrrasajes

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gávva báhkolistan girjen 6. bielen jali *Álggokávllá-*plánsjan

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Mij la dát?*
- *Ma li dá?*
- *Mij/ma la/li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen la/li ...*
- *Subtsasta majt vuojná læjrrasajen.*
- *Gánná l duv tjubuk/lávdagoahte?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Gánná l hivsik?*
- *Mujte val giedajt bassat!*
- *Dálla l bárrámbáddá!*
- *Majt bára?*
- *Mán báráv ...*
- *Majt dán sidá?*
- *Mán sidáv ...*
- *Gijtto biebmajs!*
- *Viehkedaste muv!*

Bárrát lasjes biebmov la aj ájnas gá la luondon. Dá gálmás li oadtjum njálga mállásav majt oahppe 9. klásson li málestam. Gávva: Toril B. Lyngstad

DOAJMMA/TIEBMÁ**Vuossan**

Aktiviseri oahppijt gielalattjat ja buvte gatjálvisájt sámegeiellaj majt hæhttuji vásstedit. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt gatjálvisájda ruvton oalgesbielen. Vuossa dárbbagij máhtta vuodon ságastallamij. Ráhtti vuossas avtav dárbbagav ájgen ja gatjáda mij la dat, makkár bájno danna jnv. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárruj jus la dárbbbo.

Báhkobánŋkakártá jali *Álggoskávllá*-plánsja máhtti doarjjan jus nágin oahppe dárbbahi.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Gárveda «illustrasjávnnávuossav» gánná li da massta l dárbbbo gá galggi mannuj biejevve jali idjadittjat. Ane aj báhkobánŋkakártájt ja *Álggoskávllá*-plánsjav gieda ávdán.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt sámegeiellaj dajs dárbbagijs ma li vuossan
- guldalit, dádjadit ja ságastit álkkes gárgadisájt ietjasa vuossa birra
- hárijidallat rádjat ietjasa vuossav ja vuossa birra
- áttjudit praktihkalasj vásádusájt mij gullu fágajgasskasasj tiebmáj álmukvarresvuoha ja iellemrijbadibme

Ájggeguovdelis bágo: Gæhttjat gávvá báhkolistav girjen 6. bielen jali *Álggoskávllá*-plánsjan.

Ájggeguovdelis gárgadisá:

- *Gánná l div vuossa?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Mij la div vuossan?*
- *Ma li div vuossan?*
- *Vuossan la/li ...*
- *Le gus dujna ... vuossan?*
- *Muv vuossan li fáhtsa, hullo-bávsa, hullogænsis, oademvuossa, niesste, nijbbe, gukse ...*

DOAJMMA/TIEBMÁ**Luondubálggis**

Dát la praktihkalasj ja fágajgasskasasj doajmma masi ienemusá oahppijs ávvudalli. Dájnav viertti juo ávdán gárvedit buoragit. Oahppe barggi juohkusijn (3-4 oahppe juohkka juohkusin) ja vierttiji aktan barggat gå tjoavddi dahkamusájt. Luonndobálges (natursti) máhtta tjadádusvat dássju teorehtalasj dahkamusájt, jali kombinasjávnná teorehtalasj ja praktihkalasj dahkamusájt.

Buojkulvissan praktihkalasj dahkamusá: jággnit gáhpádievav, «páhkkit» vuossav jali tjoahkkit «dállámuorajt» ja tsahkkidit dálátjav. Máhttelis la aj fysalásj hásstalusájt, buojkulvissan guoh-tsatsat gierge nali, gahppadit jágátja badjel, starjjat (balansere) duoge nanna jali suogŋat muora vuolev mij la lággam. Oahppamulme, bágo, moalgedime ja gárgadisá báhti sisanos ja gáktu gárvvidusáv tjadáda, dánná l dássju máhttelis juo ávdán ságastit dábálattjat.

Mujte praktihkalasj dahkamusá gájbbedi ienep ressursajt dájnav tjadádit. Mij skávlán la álu 8. klássa vásstádus gárvedit ja tjadádit. Dát vuohke l buorre gå áldarijt galga segadit, ja sæmme báttá hárijidallat aktan barggat ja vieledit iehtjádij (gehtja aj 7. kapihttalav dábálasj oasen áhpadiddijbagádusán).

ULME: OAHPE GALGGI

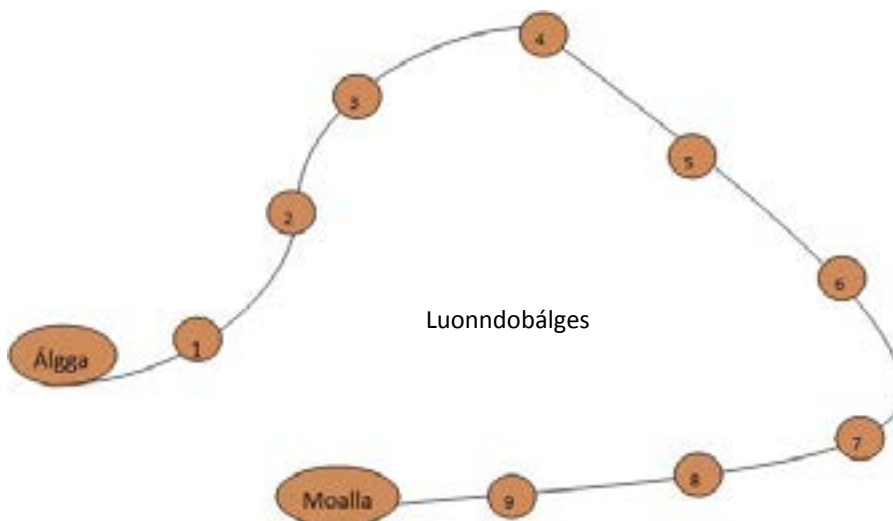
- aktan tjoavddet duov dáv dahkamusáv
- hasodit ietjas fysalattjat, gielalattjat ja sosiálatattjat
- sámostit duon dán
- dábddát/máhttet láttij/sjattoj/juhtusij namájt

Jus vuorrasap oahppe e máhte viehkedid sáemmiláhkáj gá mijá oahppe, de ihkap li diján æjgáda jali ietjá berraha gudi viehkedi muhtem pástan.

Gárvedit ja tjadádit luonndobálggáv la aj tjanádum gáktu oahppij juogos la tjoahkkájbiejadum. Jus divna oahppijn juohkusin la sámegeiella, máhtti divna dahkamusá ja bagádusá liehket sámegeiellaj, valla e galga ilá gássjela. Juohkusijn gánná muhtem oahppijn la sámegeiella ja iehtjádijn ij la, de máhtta dahkat dahkamusájt/ bagádusájt dárogeiellaj ja sáemmi dahkamusájt sámegeiellaj. Aktisasj barggojuohkusa vierttiji liehket «rájnna» giellajuohkusa, ja sámegeiel oahppe vierttiji oadtjot ietjasa dahkamusájt ja bagádusájt sámegeiellaj. Praktihkalattjat máhtta dáv tjoavddet náv: tjállet dahkamusájt dárogeiellaj árka nuppe bælláj ja sámegeiellaj vas nuppe bælláj. Dan láhkáj li áhpaddidje/viehkedidje álkkesláhkáj hiebadam dahkamusájt juohkka juohkusij.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Tjuovvusijn *Váriin 1* girjen gávnabihtit oajvvadusájt dahkamusájda majt máhtta luonndobálggán (natursti) adnet. Dahkamusájt hæhttu hiebadit dan sadjáj gánná galggabit liehket, valla mijá oajvvadus máhtta liehket buorre álggo. Buorre I laminarit dahkamuskártájt ja duov dáv majt galggabihtit álggon adnet.

DOAJMMA/TIEBMÁ**Biebmo***Idedisbiebmo**Bárråmbåddå**Gasskabiejvve**Iehkedisbiebbmo*

Olmáivákke skávlån la agev 9. klássa ávdåsvásstádus málesti divnajda gudi oassálassti álggoskávlån. Vuostasj bieje l dábalattjat «mannomáles», ja divna gudi oassálassti váldi males-ábnnasijt manen, ja de russtiji 9. klássa biebmajt. Nuppe bieje de skávlå máksá biebmajt. Váren málesti dábalattjat rejna-biergov lahkusis.

Smávskávlån máhttep aj biebmov tiebmán. Máhttep ságastit dajs biebmajs majt bárråp ja soajttá ietja gárvedit idedisbiebmov, lunsjav jali iehkedisbiebmov.

Tjoahkkim lip muhtem álkkes biebbmobagádusájt majt máhttebihtit adnet jus hálijdihpit russtit biebmajt nuoramus oahppij siegen. Biebbmobagádusáv gávna [dánna](#).

Bårádahttijn máhttep ságastit makkár biebmo ja nieste li manen, jus lip gåjkkåmin jali nælggomin, majt sihtap bárråt ja juhkat jnv. Dá máhtti liehket mierredum dahkamusá, jali ságastallama ma båhti luondulattjat. Buvte gatjálvisájt majt oahppe gæhttjali vásstedit. Nuoramusájda máhttá liehket buorre gullat gatjálvisájt sámegeiellaj ja dárogeiellaj. Gatjáda muhttijn sámegeiellaj ávdådål gå dárbbu l dav sæmme gatjálvisáv gatjádít dárogeiellaj. Gehtja oajvvasájt ruvton ávdep bielen. Oahppe e dárba oahppat divna gárgadisájt dálla, valla dábdåt gatjálvisájt ja vásstedit álkkesláhkáj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- Oahppat bágojt ja álkkes gárgadisájt ma gulluji bárråmij
- oadtjot praktihkalasj vásadásájt gåktu álkkesláhkáj biebmajt russti luondon
- ságastallat biebmajs ma lahkusis båhti, ja guoddelis ávdånahttemis

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Makkár biebmo li duv vuossan?*
- *Mujna li ...*
- *Le gus nælggomin?*
- *Le gus ...?*
- *Lev./lv la.*
- *Majt sidá?*
- *Mån sidáv ...*
- *Sidá gus ...?*
- *Sidáv.*
- *Majt jugá?*
- *Mån jugáv ...*
- *Majt bårå?*
- *Mån båråv ....*
- *Lijkku gus ...*
- *Mån lijkkuv*
- *Rája munji ...*
- *Gijtto biebmajs!*
- *Varrudagá!*

Oahppe lijkkuji gáhkkit dálån. Gåvvå: Edel Monsen

DOAJMMA/TIEBMÁ**Lávllaga ja stága**

Miján li agev lávllom- ja stáhkambáttá sáhkálakkoj gá lip álggokskávlán. Moattes oahppijs lijkkuji stáhkamtijmajda, gánná vuorrasamos oahppiin la ávdásvásstádus stáhkát ja hávsskudallat nuorabuj, ja akta dajs suohttasamos dáhpádus álggokskávlán. Dakkár dájmajt viertti juo gárvedit ávdđál gá álggokskávlá álggá.

Mijá skávlán juohkep gasskadásegij- ja/jali nuorajskávlá oahppijt juohkusijda. Oasse ávdđá bargos ávdđál gá mannap álggokskávláj galggi juohkusa gárvedit dájmajt massta sihti ávdásvásstádusáv válldet ja tjadádit smávskávláj. Javllap juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 sierra dájma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj. Jus ehpit máhte segadit álldarijt nav gáktu mij, de máhtti áhpadiddje ietja gárvedit ja tjadádit muodugasj dájmajt.

Gáktu organiseri ja gárveda boahotá dassta man állo oassásassti, ja gáktu oahppejuogos la biejadum tjoahkkáj gá usjudalá álldarav ja gielav. Dij ietja vierttibihitit árvustallat gáktu tjalmostahttebit sámezielav dáj stáhkusij- jali dájmajbáttáj. Sámezieloahppe gasska- ja nuorajdásen máhtti lávllot sámezielaj, jali stáhkát álkkes giellastáhkusijt smávskávlá sámezieloahppij siegen. Juohkusin gánná li dássju oahppe gudi sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma sámezielaj jali oasse sámezielaj. Juohkusijn ma li segadum vierttiji sámezieloahppe oadtjot sæbrrat stáhkusijda ja dájmaida «dáj nuppij» siegen. Sámeziel- áhpadiddje máhtti gárvedit avtav jali ienep dájma ma divna tjadá- duvvi sámezielaj, oahppe aj gænna ij la sámezielaj.

Máhttelis la árvustallat náv: jus oahppe li oadtjum inspirasjávna fágajn ja gielajn álles biejevve, de máhtti dá stáhkambáttá liehket «friddjabáttá» gánná sosiálatlattat la ájnas ienni gá giellaoahppam. Valla huoman oajvvadip stáhkusijt ja dájmajt ma máhtti oahppijt inspirerit gielatlattat.

Subtsas Dállit la ádásis tjáledum ienŋils subtsasis *The little red Hen*. Dát hiehpá buoragit oahppijda gasskadásen jali nuorajdásen gá galggi dramatiserit ja hárijidallat sámezieloahppijda smávskávlán. Máhttelis la aj juogos duot dát álldaris aktan barggat. Subtsasav gávna dáanna.

Mij lip aj dahkam álggobingov mij máhttá akta dajs dájmajs liehket. Buoremusát hiehpá dav læjrrasaje lahka. Bingon galggá gávnnat ienemus oasev substantijavs brehtan. Oahppe máhtti aj vuosedit ja subtsastit majt li gávnnam, jali subtsastit gánná sij gávnnin duov dáv substantijav. Sij gudi juo rijbbi, máhtti sæm- mi bále hárijidallat adnet inesijvav. Mij lip gáhttjum álggobingov

ULME: OAHPE GALGGI

- adnet gielav duon dán aktijvuodan
- oassásasstet drámátiserimin jali liehket publikum gá iehtjáda drámátiseriji
- ietjas alodit duon dán láhkáj, buojkulvis tjalmostit ja mujttet bágojt/moalkedimijt
- aktan barggat iehtjádij ja válldet ávdásvásstádusáv juogodahkamusájn
- oahppat muhtem lávllagij sámezielaj

Álggoskávlå váren, ja dav gávna dánna. Tjáleda bingobrehtajt juo ávdån ja lamineri dajt. Mujte aj whiteboard tussjajt maj mierkki bingojt brehtajn. Oahppe máhtti barggat bingojn guovtes ja guovtes jali gálmås juohkusijn. De dárbahtpit avtav bingobrehtav ja avtav tussjav juohkka juohkusij.

Dála li muhtem dábálasj stáhkusa ja dájma majt máhtá hiebadit giellahárjjidallamij:

Hádja boahdá

Dánna máhtá hiebadit álkkesláhkáj dáv dábidos stáhkusav ietjá stáhkusijda:

Jus sidá oahppe galggi oahppat jávrreguolij namájt sámegeiellaj, de máhtá *Hádja boahdá* lávllagijn hárrjjidallat guolij namájt (buojkulvissan *rávddo*, *dábmuk*, *tjuovttja*, *vuoskun*, *njáhká*). Jávrreguolij namájt gávnnabihtit plánsjan *Jávrreguole*.

Biernna oadá

Akta oahppijs galggá liehket biernna, ja ietjá oahppe suv birra tjuodtju gut viellit ja oadá. Oahppe lávllu Biernna oadá, ja gá álliji lávllot, de biernna tjuodtján ja doahppi avtav oahppijs gitta. Sån gut giddiduvvá oadtju liehket biernna.

Kima stoagos

Dát la mujtostoagos majna máhtá bágojt oahppat/gærddot, ja sæmmi báttá hárrjjidallat visuálla mujtov. Dála l oajvvdus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij:

Bieja muhtem báhkobárrkákártájt jali muhtem fysalasj dárbbagijt, duola degu nijbev, bastiv, gáhpáv, muorraskuolkáv, giergev jnv. vuoládisá nali. Madi ienep kártá jali dárbbaga, dadi gássjelabo sjaddá. Vuoseda substantijvajt, javla bágojt ja gærdo desik divna máhtti dajt.

Báhkostafæhtta

Dát la doajmma gánná oahppe oahppi/gærddodi bágojt, ja sæmmi bále mujtov hárrjjidalli. Oahppe smáv juohkusijda juogeduvvi, 3-4 oahppe klássaj rastá. Dáhkki aj manjen válldet ávdåskávlåmánájt jus li fáron.

Olmáivákke skávlån oadtju 4. klássa ávdåsvásstádusáv áhpadit oahppijt ávdåskávlån, 1., 2. ja 3. klássan muhtem mierredum bágojt. Bágo majt galggi oahppat máhtti buojk. slihturij namá, látte, muorje jali bágo gávva báhkolistas girjen. Oahppe 4. klássan vierttiji dáv skávlån gárvedit Oahppe gudi li «áhpaddjen» tjuottjadi duobbelij juohkusijs gudi li tjuottjadam rájddon. Sij máhtti válldet manjen «jukseláhpajt» vaj bágojt mujtti. Juohkka juogos manná avta oahppe lusi 4. klássas gut sidij galggá oahppat avtav bágov sámegeiellaj. Gå máhtti bágov, de manni áhpadiddje lusi gut máhtá sámegeielav, ja javlli bágov

sábmáj (ja mij la dárogiellaj). Dan maŋŋela tjuottjadi rájdo maŋŋegæhtjáj, ja válljiji ádå oahppev avtajn ádå bágujn gå la vas sijá vuorro. Dánna l ájnas jus li nágin állessjattuk gudi gehtjastalli vaj i duojkke sjatta, ja doarjjan dajda nuorra «åhpadiddjijda».

Land art/Dájdda luondon

Oahppe galggi dájddagijt dahkat ábnasijs majt luondon gávnni. Sij máhtti buojkulvissan gáváv jali skulptuvrav dahkat. Máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Gáváv jali skulptuvrra majna barggi galggá tjanáduvvat álggokávlå tiebmáj. Gå li gærggam de máhttá juohkka oahppe/ juogos giehttot dájda nuppijda majt li dahkam. Sij sámásti nav ålov majt máhtti madi subtsasti.

Internehtan máhttebihtit gávnnat moadda bieie ja buorre buojkulvisá inspirasjávnnån ednam dájddaj. Buorre l vuosedit oahppijda muhtem buojkulvisájt ávddål álggokávlå, vaj oadtju inspirasjávnnåv ietjasa dájdda bargojda.

Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Åhpadiddje válldá fáron báhko-oahppamkårtájt jali gávávjt juhtusijs ja/jali láttijs ma li dagádum judos- ja låddeplánsaj milta. Akta oahppijs válldá kártáv jali gáváv. Jus gáváv l buojkulvis skunjogis, de galggá oahppe tsamádit: *Mån lav skunjok* lagámus oahppáj oalgesbielen, ja nubbe vas tsamát dáv oahppáj gut la vas suv oalgesbielen. Náv joarkká desik maŋemus oahppe l oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Jus li moadda oahppe juohkusin, máhttá juohkusav juohket vaj sjaddá hiebalgis lårhko oahppijs juohkka biráldagån.

Luonndo l hábbmim
ietjas dájdav,
danjávájmmo.
Gáváv: Toril B. Lyngstad

Dánna hárrjiddallá gulldalit, dádjadit ja ávddånbuktet álkkes diedá-dusájt. Duodden stáhkusijda/dájmajda ma li tjielggidum badjelin, li aj ietjá «dábálasj» stáhkusa ma gielladájmajda hiehpi, duola degu: Háddidallam stáhkusa, Tante Knute (*Muohtá/Siessá/Goaske/Ibme- tjuolmma*), *Stiv heks* ja *Rødt lys* (*Ruoppsis tjuovgga*).

Gávnnuji aj næhttabiele stáhkusij ja dájmaj ma álgguskávlláj hiehpi. Dála li nágin buojkulvisá:

<https://friluftsliviskolen.no/aarshjulet/>

<https://undervisningstips.com/category/uteskole/>

<https://www.spireserien.no/uteskole>

Juska dájma ma dánna tjielggiduvvi li dárogiellaj, de dáhkki aj vehi sámástit. Dánna <https://www.spireserien.no/utegym> buojkulvissan la tjáppa gávva guovtet nejtsutjis gudi gahppaba duogev sáemmi bále gå hárrjiddallaba høyfrekvent bágojt. Álkke l dav stáhkát sámegiellaj.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Sáme bájkkenamá

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá mij gullu divna gálmá **fágajgasskasaj tiebmáj**. Jus lihpit sága-stallam dán birra 11. ja 12. dahkamusájn, de hiehpá gærddot madi lihpit álggon. Jus ehpit la ájn dahkamusáj állim, de huoman máhttebihitit válldet sisi fágajgasskasaj tiemájt gå ságastallabihitit (gehtja oajvvadusájt 13. ja 14 dahkamusájn).

Sáme bájkkenamájn gávnnuji állo diedo luondos ja kultur-histávrás. Válde oahppijt manen váttásájt læjrrasaje lahkusin jus gávnnuji sámegiellaj namá várijn, njárgajn ja jágájn lahkabirrusin.

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat muhtem mierredum bájkkenamájt
- oahppat muhtem luonndonammadusájt (buojk. *várre, jávrre, jáhkå, njárgga*)
- oahpástuvvat kártajn
- sjaddat diedulattja at sáme bájkkenamá li kulturmuhto ja ságastallat máht merkaj (*demokratija ja guoddelis ávddånibme*)
- sjaddat diedulattja gáktu luonndonammadusá ja bájkkenamá máhtti viehken vuosedit bálggáv (*álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*)

Sáme bájkkenamá li kulturmuhto ja vuosedit bálggáv. Gávva: Edel Monsen

Jus gávnnuži subtsasa ma gulluži duon dán bájkkenammaj, de máhttebihtit dajt oahppijda subtsastit. Buorre I jus oahppe besši imájdallat gáktu ja manen sáme bájkkenamá li oadtjum jur dav namáv.

Muhtem oahppijda ihkap la juo muddo kártav oahppat. Máhtti buojkulvissan oahppat nuortta I agev bajás kártan. Ihkap muhtema máhtti láhkát bájkkenamájt ja gávnnat kártan sajijt ma li lahkusin? Ihkap muhtema máhtti láhkát kártav ja gávnnat gånna li váre, jiekke, jágá, duoddara ja jávre.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde kártav fáron dat bájkkes gáši lihpit. Kártan vierttiji sáme bájkkenamá. Jus ij gávnnu kártta sáme bájkkenamá, máhttebihtit ietja tjuorggat álkkep kártav. Guoradalá jus gávnnuži subtsasa ma li tjanádum bájkkenamájda.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Sjuohppit

Jus dájna dájmajn galggá vuorbástuvvat, de la dárbbu vædtsagijda gá galga hárjjidallat sjuohppit; sjuohpan, tjoarvve «blinnkaj», ja ulmutjav gut la hárjjánam sjuohppit ja guhti máhtta vuosedit ja subtsastit sjuohppimis. Sån subtsas ja vuoset sámegeillaj ja dárogiellaj gáktu sjuohppi. Dan mañjela máhtti oahppe gæhttalit sjuohppit.

Dát doajmma máhtta aj dahkamussan luonndobálggán.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpástuvvat vehi manen ja gáktu sáme adni sjuohpanav
- oahppat bágojt *sjuohpan ja sjuohppit*

DOAJMMA/TIEBMÁ

Sjatto

Sjatto I tiebmá mij álgguskávlån buoragit hiehpá, ja duodden guoská **fágajgasskasasj tiemájda** ja **guovdásj árvojda** fágan sámegeilla nubbengeilla (gehtja aj 7. kapihttalav áhpadiddjibagádusá dábálasj oasen). Guoradallit ruvtov, jali vádtsit læjrrasaje lahkusin ja áhtsit sjattojt majt máhttebihtit skávlåj mañen válldet.

Adnit sjaddoplánsajjt ja florav vaj máhttebihtit mierredit sjattojt tjerdajt majt gávnnabihtit. Sjaddoplánsajjt gávnnabihtit dánna. Áhpadiddje máhtta láhkát jali subtsastit binnáv guovtet sjattos majt oahppe válljiji. Sámásta ja dárusta. Dibde oahppijjt ájádallat makkár ávkkimárvo I sjattojn.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot muhtem várresjattoj namájt
- dahkat vuosádusáv
- ságastallat tjerdaj valljudagás ja luonndoressursajs (*guoddelis ávddånibme*)

Gávnabihtit sáme ja dáro namájt sjattojda? Vállji 5-6 sjatto majt válldebit mañen. Buorre I sjattojtt dæbttjot vaj gâjkki ávdđál gâ biedjabihtit kontaktpahppárij.

Ruopptot skávlån máhttebihtit dahkat sjaddovuosádusáv. Dát la dahkamus mij boahotá vas gasskadásen, valla ienep sjattoj.

Jus li muorje lahkusin, de hiehpá oahppat muorjij namájt. Oahppe máhtti sylltit gáhkojda majt lihpit dálån bassám, jali goajvvistit hávvarávtsa nali jus lihpit gárvedam iehkedisbiebbmuj.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde fáron kladdeagirjev masi máhttebihtit sjattojtt dæbttjot, ja garrasap árkajt A5 jali A6 stuorrudagájn, skárjáv ja kontaktpahppárav. Adnit duov dáv sjaddoplánsjav ja ihkap aj florav gieda ávdån.

Válldit mañen skieloijt jali ietján man sisi muorjjibit.

Bjørnemose danner grønne, fine tepper eller tuer. I fugleperspektiv kan planten minne om stjerner. Planten har fått navnet sitt fordi man trur at bjørnen brukte å ha mengder av denne mosen som liggeunderlag i hiet sitt. Bjørnemose kan brukes til å binde kranser av, og før tida var det vanlig å lage tau og bakstekoster av planten. I vårknipa ble den også brukt til dyrefor, særlig til hester og griser. Kilde: <https://www.rolv.no>

Foto: Edel Monsen